

Årsrapport – 2009

NAPTEK



*Nationella programmet för lokal och traditionell kunskap relaterad till
bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald*

vid



Centrum för biologisk mångfald



*Årsrapporten är skriven av:
Håkan Tunón, Centrum för biologisk mångfald
Uppsala 10 mars 2010
Med bidrag från övriga Naptek-medarbetare och synpunkter från programrådet*

Innehållsförteckning:

<i>Sammanfattning</i>	4
1. Allmän bakgrund	6
2. Programmets organisation	10
2.1. Programrådets sammansättning	10
2.2. Nationell fokalpunkt	11
2.3. Verksam personal inom programmet	11
2.4. Programmets hemsida på Internet	12
3. Verksamhetens inriktning	13
3.1. Kartläggning och dokumentation	14
3.2. Åtgärder för att upprätthålla lokal och traditionell kunskap	16
3.3. Spridning av lokal och traditionell kunskap till olika målgrupper	18
3.4. Stimulera forskning	20
3.5. Internationellt utbyte	21
4. Presentation av olika pågående projekt	23
4.1. Det samiska initiativet	23
4.2. Traditionell kunskap och hembygdsrörelsen	24
4.3. Kunskapsportal	25
4.4. Pedagogiska projektet	26
4.5. Fäbodbruket och upprätthållande av kunskap	28
4.6. Hållbara bygder och innovativ förvaltning	29
4.7. Traditionell kunskap och biologisk mångfald	30
4.8. Traditionell natursyn	33
4.9. Biologiskt kulturarv	33
4.10. Forskningsetik rörande urfolk och lokalsamhällen	34
4.11. Utredning av status och trender för lokal och traditionell kunskap	34
5. Medverkan i seminarier, konferenser och kurser under 2009	36
6. Publikationer	38
7. Ekonomisk redovisning för 2009 och budget för 2010	39
8. Verksamhetsplan för 2010	40

NAPTEK – Nationella programmet för lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald

Sammanfattning: År 2005 gav regeringen Centrum för biologisk mångfald (CBM) i uppdrag att initiera ett ”nationellt program för lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald” och att driva detta inledningsvis i sex år. Verksamheten inleddes 1 januari 2006 och under våren inrättades ett programråd bestående av relevanta organisationer (se s. 9). Det första programrådsmötet hölls den 11 september 2006 och sammanlagt har nio möten hållits varav två under 2009. Målet med programrådet är att ge de deltagande organisationerna inflytande över programmets arbete.

Bakgrunden till det *nationella programmet för lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald* är bland annat Konventionen om biologisk mångfald och särskilt artikel 8j som handlar om traditionell kunskap i förvaltandet av biologisk mångfald, men har även direkt koppling till miljömålen. I regeringsbeslutet framhölls att programmet skulle arbeta med följande:

- i) kartläggning och dokumentation, ii) åtgärder för att upprätthålla lokal och traditionell kunskap, iii) spridning av lokal och traditionell kunskap till vissa målgrupper som t.ex. brukare av biologiska resurser och myndigheter, samt iv) stimulera forskning. ... Vidare bör programmet innefatta internationellt utbyte, inklusive processen inom konventionen om biologisk mångfald rörande denna fråga.

CBM har valt att använda sig av akronymen *Naptek* som bör uttydas **N**ationella **P**rogrammet rörande **T**raditionell **E**kologisk **K**unskap, där vi med traditionell ekologisk kunskap avser den ofta internationellt använda termen för just praktisk erfarenhetsbaserad kunskap om djur, växter och natur. Vi menar att det är ett hanterligt namn som tämligen väl beskriver programmets uppdrag i stort.

I regeringsbeslutet framhölls vikten av ett nära samarbete med Sametinget. Detta samarbete har resulterat i ett särskilt delprogram kallat *det samiska initiativet* vars mål är att det samiska samhället utifrån egna prioriteringar tar initiativet att dokumentera samisk traditionell kunskap och naturresursanvändning. Under 2009 övergick arbetet vad gäller frågorna rörande samisk traditionell kunskap i att fokusera ytterligare på förankring i det samiska samhället. Fokus lades därför inte på en tredje omgång pilotprojekt utan på att låta Sametinget genomföra en mer fördjupad analys av hur man själv önskar gå vidare med samisk traditionell kunskap inom myndighetens verksamhet. Naptek och Sametinget anordnade också gemensamt en workshop rörande utvecklande av en policy för dessa frågor baserade på pilotprojektägarnas erfarenheter. Naptek deltog även i initierandet av ett uppsaliensiskt nätverk för forskare med samiskt relaterade frågor. Dessutom samarrangerade Naptek, Sametinget och SwedBio ett internationellt urfolksmöte för fördjupade diskussioner rörande mångfaldskonventionen och de frågor som är urfolken bedömde som särskilt relevanta.

Samarbetet med Sveriges Hembygdsförbund resulterade i publiceringen av en inspirationsskrift *Ju förr desto bättre: kulturarvet som resurs för en hållbar framtid*, genomförandet av ett antal temadagar med boken som utgångspunkt. De senare var också ett samarbete med LRF och Studieförbundet Vuxenskolan. Syftet var att väcka intresse hos hembygdsrörelsens medlemmar i att dokumentera och kartlägga lokal och traditionell kunskap relaterad till natur och biologisk mångfald. Under sommaren så invigdes också i Ljusdal den vandringsutställning som markerade avslutet av EU-projektet *Cultrural* där landsbygdens kulturarv ska öka medvetenheten om vikten av en hållbar utveckling. Även samarbetsprojektet Hållbara bygder 2 – ett paraplyprogram i vilket ett tjugofemtal pilotbygder ska utveckla sina lokala förutsättningar för att uppnå en hållbar utveckling – avslutades under året. Även detta projekt bör ses i ljuset av en föränderlig värld; klimatförändringar, försämrade ekosystem och sinande resurser av fossilt bränsle samt en pågående finanskris. En utveckling som sannolikt kommer att kräva drastiska åtgärder för att leda till ett hållbart

samhälle. Det förefaller då rationellt att betrakta en tid då vi inte hade fossilt bränsle och inte levde som om världens naturresurser var oändliga. Vilken kunskap har historien att ge oss för ett behagligt liv även i framtiden? Vilken värld vill vi lämna till kommande generationer?

Naptek genomförde dessutom i samarbete med Världsnaturfonden WWF, Uppsala Centrum för hållbar utveckling och Riksorganisationen Hela Sverige ska leva en heldagsworkshop rörande *Natursyn och hållbar utveckling*.

Även under 2009 samverkade Naptek med olika organisationer inom fåbodrörelsen för att utveckla metoder att upprätthålla (*in situ*-bevara) traditionell kunskap kopplad till fåboddrift. Naptek har också bedrivit ecomapping rörande fåbodbete vid dryga trettioalet fåbodar i syfte att synliggöra markanvändningen och eventuellt göra kopplingar till biologisk mångfald. Napteks erfarenheter med fåbodbudbrukarna bör sedan kunna användas även i arbetet med andra grupper av traditionsbärare inom andra kunskapssystem. Man kan här också utveckla tankar om kunskapsbevarande genom lokala produkter och landsbygdsutveckling kopplat med natur- och kulturturism och annan verksamhet.

Bevarande av kunskap handlar även om att överföra kunskap till nya utövare, nya generationer. Under 2009 har vi fortsatt arbeta med att utveckla nätverk och metoder för medvetandegörande av det viktiga område där natur och kultur möts. Traditionell kunskap och etnobiologi kan fungera som verktyg för att väcka intresse för biologi och naturvård samt ett fördjupat miljötankande. Samtidigt kan ett intresse för biologi via traditionell kunskap verka även i andra riktningen och skapa ett intresse i tankar runt kulturlandskap, kulturhistoria och kulturarvsbevarande. Den kan också utgöra ett verktyg för integration och bevarande av såväl kulturella skillnader som likheter. Vi är inte alla lika, men alla berikar mångfalden. Målet är att bidra till att skapa förutsättningar för en långsiktigt hållbar utveckling och bevarande av biologisk och kulturell mångfald. En lokal kulturell identitet bör i högsta grad vara förknippad med den biologiska mångfalden och det omgivande kulturlandskapet. Naptek har tillsammans med Bioheritage och Riksantikvarieämbetet under året genomfört ett projekt rörande termen *biologiskt kulturarv*.

En betydande insats under året har också gjorts vad gäller en ”utredning av status och trender rörande lokal och traditionell kunskap i Sverige” i syfte att kartlägga hur det står till med förekomsten respektive utvecklingen för denna slags kunskap. Tanken har varit att kartlägga vem som gör vad och vems regi respektive vad som inte görs. En preliminär rapport lämnades till Miljödepartementet i november 2009. Denna kommer att uppdateras och kompletteras under första halvåret av 2010.

En förutsättning för att Naptek ska kunna fungera effektivt är att verksamheten genomförs i samverkan med olika befintliga organisationer och myndigheter samt att intentionerna sprids som ringar på vattnet. Vi har därför valt att främst verka inom projekt som utgör samarbeten med organisationer och personer som är engagerade i områden som tangerar Naptek:s uppdrag. Därigenom menar vi att vi lättare kan stimulera andra att arbeta inom de frågor som är kopplade till vårt uppdrag. I enlighet med artikel 8j i Konventionen om biologisk mångfald försöker vi så långt som möjligt låta processen ha en styrning underifrån för att möta behoven och skapa förutsättningar för en fungerande samverkan. Samarbete handlar till stor del om att mötas, anpassa sig och låta sig berikas, men att ändå fortsätta verka inom sitt mandat. En samverkan med ideella organisationer med olika förutsättningar innebär att tidplaner och målsättningar måste skapas gemensamt och ha en inbyggd flexibilitet, en insikt som vi bär med oss från Naptek:s fjärde verksamhetsår.

1. Allmän bakgrund:

Internationellt har man uppmärksammat att ”ursprungs- och lokalsamhällen med traditionella livssätt” ofta har en närmare koppling till den omgivande naturen och naturresurserna än andra lokalsamhällen och befolkningsgrupper, vilket medför att man strävar efter att förvalta naturen på ett mer långsiktigt sätt. Därmed konstateras också att det moderna samhället med dagens produktion i mångt och mycket har visat sig vara ekologiskt ohållbart och att man därför i olika internationella fördrag och deklARATIONER (t.ex. Konventionen om biologisk mångfald, Agenda 21, Habitat II och Ramsarkonventionen) framhållit vikten av att lära av ”ursprungs- och lokalsamhällen” och att låta dessa komma till tals inom såväl naturvården som i landsbygdsutvecklingsfrågor. Man kan ifrågasätta om Sverige har några ”ursprungs- och lokalsamhällen med traditionella livssätt” eftersom de flesta av landets innevånare idag deltar i samhället på lika villkor och i stort har samma typ av vardagsliv med moderna bekvämligheter. CBM vill framhålla att Sverige snarare har *kunskapssamhällen med traditionella livssätt* så till vida att det ännu finns *traditionsbärare* eller *kunskapsbärare* utspridda över landet, vilka fungerar som en länk till den inte särskilt avlägsna tid då en majoritet av landets befolkning levde nära naturen och var beroende av dess resurser. Denna del av befolkningen med kunskaper från en mer naturmedveten tid kan visa sig vara särskilt betydelsefull i sökandet efter långsiktigt hållbara lösningar för bevarandet och användandet av den biologiska mångfalden och samhällsutvecklingen i stort.

Inom Konventionen om biologisk mångfald (CBD) återfinns ett antal artiklar som markerar vikten av traditionell kunskap och traditionella former av nyttjande av naturens resurser. Artikel 8j är den viktigaste av dessa och den internationellt mest uppmärksammade. Den lyder:

Varje fördragsslutande part skall, så vitt möjligt och om så är lämpligt ... respektera, bevara och bibehålla kunskaper, innovationer och sedvänjor hos ursprungliga och lokala samhällen med traditionella livssätt som är relevanta för bevarandet och det hållbara nyttjandet av biologisk mångfald, och främja en bredare tillämpning av dessa, med godkännande och deltagande av innehavarna av sådana kunskaper, innovationer och sedvänjor, samt främja rättvis fördelning av nyttan som uppkommer vid utnyttjandet av sådana kunskaper, innovationer och sedvänjor.

I detta sammanhang vill vi också framhålla artikel 10c, som lyder:

Varje fördragsslutande part skall, så vitt möjligt och om så är lämpligt ... skydda och uppmuntra sedvanligt nyttjande av biologiska resurser i enlighet med traditionella kulturella sedvänjor som är förenliga med kraven för bevarande och hållbart nyttjande.

Mycket tyder på att delar av arbetet inom CBD under 2010 kommer att fokusera ytterligare på dessa två artiklar och de gemensamma frågeställningarna. Det finns dessutom många andra delar av konventionstexten som direkt knyter an till programmets uppdrag, men som vi väljer att inte vidare kommentera här.

Centrum för biologisk mångfald (CBM) är en centrumbildning som är ett samarbete mellan Sveriges lantbruksuniversitet och Uppsala universitet med uppgift att arbeta med initiering av forskning rörande alla aspekter på biologisk mångfald och spridning av sådana forskningsresultat till olika intressenter. Syftet är att verka som ett centrum med nationell verksamhet och en viktig utgångspunkt för arbetet är Konventionen om biologisk mångfald. Som en del av denna verksamhet startades 1997 *Människan, djuren och växterna – etnobiologi i Sverige* (etnobiologi är studiet av människans användning av och föreställningar om naturen och dess innevånare). Det är ett samarbetsprojekt mellan CBM, Åttio: Svenskt Fjäll- och Samemuseum, Fredriksdals friluftsmuseum, Julita: Sveriges lantbruksmuseum (Nordiska museet), Kungliga Skogs- och Lantbruksakademien, Naturhistoriska riksmuseet, Nordens ark, Nordiska kulturlandskapsförbundet och Stiftelsen Skansen. Projektets syfte är att visa på vårt historiska, nutida och framtida beroende av biologisk mångfald och dess kulturhistoriska aspekt för att visa vikten av att bevara den. På så sätt illustreras också

människans positiva påverkan på landskapet och dess stora andel av människogynnad biodiversitet, vilket är en viktig aspekt i naturvårdsarbete och bevarandeinsatser vad gäller lantraser och lantsorter. Projektet har framför allt verkat via tre delar; ett årligen återkommande etnobiologisymposium med varierande teman, en skriftserie vid namn *Studia ethnobiologica* och ett bokverk om tre volymer. Avsikten med det sistnämnda är just att visa på nyttjandet av naturens invånare till nytta och nöje. Tre volymer har publicerats: *Människan och naturen* (2001), *Människan och floran* (2005) och *Människan och faunan* (2007). Under 2006–07 övergick emellertid etnobiologiprojektet successivt att inkluderas i Naptek:s arbete, eftersom arbetet med etnobiologi i Sverige till stor del har handlat just om att synliggöra traditionell och lokal kunskap kopplad till den biologiska mångfalden varför denna insats också sträcker sig över flera av programmets deluppgifter. Ytterligare volymer i detta bokverk som förtydligar kopplingen mellan kultur och natur samt traditionell kunskap relaterad till naturresurserna är under diskussion, men förlaget har hittills visat svagt intresse.

Från 25 april 2002–1 februari 2004 genomförde CBM på uppdrag av regeringskansliet en utredning av hur artikel 8j inom Konventionen om biologisk mångfald kan tolkas och genomföras för svenskt vidkommande. Denna resulterade i rapporten *Traditionell kunskap och lokalsamhällen: artikel 8j i Sverige* av Håkan Tunón¹. Slutsatserna från denna rapport inkluderades i propositionen *Svenska miljömål: ett gemensamt uppdrag* (Prop. 2004/05:150). Den 15 december fattades ett regeringsbeslut om att uppdra åt CBM att inrätta ett ”nationellt program för lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald” med början 1 januari 2006. I regeringsbeslutet som initierade Naptek ges programmets huvudinriktning:

Centrum för biologisk mångfald (CBM) ges i uppdrag att, i samråd med Sametinget beträffande frågor som rör samisk kultur, och efter samråd med andra berörda, utveckla samt genomföra ett nationellt program för lokal och traditionell kunskap, relaterat till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald. Vad som anförs i prop. 2004/05:150 Svenska miljömål – ett gemensamt uppdrag, liksom konventionen om biologisk mångfald och dess artikel 8(j), skall gälla som utgångspunkt för arbetet. Programmet skall ha särskilt fokus på traditionell och lokal kunskap knuten till den samiska kulturen.

Programmet skall innehålla följande element: i) kartläggning och dokumentation, ii) åtgärder för att upprätthålla lokal och traditionell kunskap, iii) spridning av lokal och traditionell kunskap till vissa målgrupper som t.ex. brukare av biologiska resurser och myndigheter, samt iv) stimulera forskning. Programmet bör arbeta genom samverkan med olika intressenter såsom myndigheter, näringslivet och andra berörda organisationer och aktörer. Vidare bör programmet innefatta internationellt utbyte, inklusive processen inom konventionen om biologisk mångfald rörande denna fråga.

Regeringsbeslut M2005/6448/Na 59

I själva beslutet fördjupade man sig dock inte specifikt i bakgrunden till behovet av att inrätta ett nationellt program för dessa frågor. Detta hade redan gjorts i propositionen:

Regeringen bedömer att bevarande och användning av lokal och traditionell kunskap relaterat till bevarade och hållbart nyttjande av biologisk mångfald har betydelse för möjligheten att uppnå *Ett rikt växt- och djurliv* och även de övriga miljö kvalitetsmål som behandlar biologiska resurser. Lokal delaktighet och förvaltning där hänsyn tas till lokal och traditionell kunskap kan gynna både biologisk mångfald och ge möjlighet till långsiktig ekonomisk utveckling. Den lokala och traditionella kunskapen är en del av en kulturell och lokal identitet som kan bidra till nygamla innovationer för att skapa ett hållbart samhälle, kan främja lokala produkter viktiga för landsbygdsutveckling och kan bevara traditionell markanvändning.

Prop. 2004/05:150 ”Svenska miljömål – ett gemensamt uppdrag”, s. 225

¹ Nedladdningsbar (<http://www.cbm.slu.se/publ/skrift/skrift10.pdf>)

Tanken är således att programmet ska arbeta med lokal och traditionell kunskap för att skapa förutsättningar för att uppnå såväl miljökvalitetsmålen som det övergripande målet med ett framtida hållbart samhälle. Arbetet kommer därför att inbegripa en mängd olika projekt och delprojekt av mycket varierande art, omfattning och arbetsinsats. Avsikten är att de olika insatserna sammantaget via de fyra elementen (i) *kartläggning och dokumentation*, (ii) *åtgärder för att upprätthålla lokal och traditionell kunskap*, (iii) *spridning av lokal och traditionell kunskap till vissa målgrupper som t.ex. brukare av biologiska resurser och myndigheter*, samt (iv) *stimulera forskning*) ska bidra till att uppnå målen. I detta sammanhang kan det vara viktigt att framhålla att det i texterna från Konventionen om biologisk mångfald framhålls:

A majority of Parties within Europe consider the category of “traditional knowledge” in the context of Article 8(j), to be inappropriate to their national situation. Yet such knowledge does exist and, according to the responses of a small (and not necessarily representative) number of groups and individuals, has the potential to be put to use in the management, conservation and sustainable use of biological diversity. If awareness of the existence of traditional knowledge is further developed, through extending appreciation of what constitutes traditional knowledge within the context of Article 8(j), then not only will a more accurate picture of the current state of retention of traditional biodiversity-related knowledge be possible, but so also will further use of such knowledge be toward the aims of the CBD.

UNEP-WCMC, 2003, ”Traditional Lifestyles and Biodiversity Use. Regional report: Europe & Russia”, s. 21

I samma rapport framhålls också att man kan iaktta:

A further trend, perhaps best illustrated by the responses of Austria (2001) and the United Kingdom (2001), demonstrates an over-emphasis on the *indigenous* aspect of indigenous/traditional knowledge. In Austria (2001), although there are no indigenous or local communities, some traditional knowledge *is* identified, such as that of organic farmers and farmers in “less favoured and mountainous areas”. The United Kingdom’s responses are much more representative of the dominant situation in Europe, however: the apparent inapplicability of Article 8(j) results in what might be termed “traditional” as opposed to “indigenous” practices being left out of national reporting. While activities to promote such knowledge are in place throughout Europe, there is little reporting of them to the CBD. This should change.

UNEP-WCMC, 2003, ”Traditional Lifestyles and Biodiversity Use, s. 7

Vilket kanske också kan ses som en förklaring till varför man inom CBD under senare år har valt att allt mer lyfta frågan om artikel 10c om sedvanebruk. Naptek ska enligt uppdraget ha ett särskilt fokus på lokal och traditionell kunskap inom den samiska kulturen, men också att även andra lokalsamhällens kunskapssystem ska inbegripas i arbetet. Detta var en av slutsatserna i utredningen om artikel 8j, som låg till grund för regeringsbeslutet om Naptek². Även svenska regeringskansliet har framhållit att det nationella arbetet med artikel 8j innefattar alla lokalsamhällen med traditionella kunskapssystem och inte enbart den samiska kulturen som man kanske inledningsvis skulle förledas att tro utifrån skrivningen om ”ursprungliga och lokala samhällen” (“indigenous and local communities”). Detta framgår även tydligt i miljömålspropositionen (Prop. 2004/05:150, s. 225) och i regeringsbeslutet i och med att det fokuseras på ”lokal och traditionell kunskap”.

Vi har därmed klarlagt att även andra grupper inom landet med traditionella levnadssätt omfattas av programmets verksamhet. I de flesta länder i västvärlden finns inte längre några homogena lokalsamhällen med traditionella livssätt bevarade utan i de moderniserade lokalsamhällena finns endast enstaka personer eller grupper kvar med traditionella livssätt och

² Tunón, H. 2004. *Traditionell kunskap och lokalsamhällen: artikel 8j i Sverige*. CBM, Uppsala. Nedladdningsbar på <http://www.cbm.slu.se/publ/skrift/skrift10.pdf>

som fortfarande har förvaltar traditionella kunskapssystem. Det är viktigt att framhålla att eftersom huvudsyftet med såväl artikel 8j och 10c är att värna om bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald bör dessa personers kunskap betraktas som extra viktig att föra vidare. Sådan traditionsbärare finns fortfarande bevarade i hela landet och i olika typer av miljöer och skulle kunna spela en viktig roll i arbetet att bevara biologisk mångfald och att utveckla ett hållbart samhälle. En av Naptek:s huvuduppgifter är att få samhället att i större utsträckning ta hänsyn till den kunskap som sådana traditionsbärare besitter vad gäller lokal förvaltning av biologiska resurser.

2. Programmets organisation

CBM har uttryckligen fått uppdraget att ”i samråd med Sametinget beträffande frågor som rör samisk kultur, och efter samråd med andra berörda, utveckla samt genomföra ett nationellt program för lokal och traditionell kunskap, relaterat till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald” och har därför det formella ansvaret att driva programmet. Det övergripande ansvaret för programmet vilar därför hos CBM:s styrelse, men för den löpande verksamheten har CBM:s föreståndare Urban Emanuelsson utsett Håkan Tunón till programchef och koordinator för verksamheten. Till programmet är också ett programråd knutet vars uppgift är att vara rådgivande i frågor av generell eller specifik natur. Dess medlemmar ska dessutom kunna fungera som referensinstanser för specifika frågeställningar.

Tunón ansvar för den löpande verksamheten inom programmet i linje med programrådets rekommendationer och efter rimlig förankring med Emanuelsson och vid behov även CBM:s styrelse. Programledningen har också regelbundna avstämningar med Sametingets kansli rörande frågor med specifik koppling till samisk kultur eller på annat sätt inom Sametingets intressesfär.

2.1. Programrådets sammansättning

Under början av 2006 utarbetades en lista på organisationer och myndigheter som var relevanta för de olika delarna av verksamheten och som inbjöds att delta i Napteks programråd. Eftersom programmet har och framgent kommer att ha en verksamhet som sträcker sig från etnologi och folkloristik till immaterialrätt och landsbygdsutvecklingsfrågor så blev antalet organisationer i programrådet tämligen stort. Det slutliga beslutet om sammansättningen av programrådet fattades av CBM:s styrelse i samband med mötet 2 maj 2006 och sedan av de respektive organisationerna. Samtliga tillfrågade organisationer accepterade att delta i programrådet, vilket borgar för en god bredd i kompetens- och intresseområden till frömma för programmets framtida verksamhet. Ordförande för programrådet har Jens Weibull varit under 2009 och föredragande programmets koordinator Håkan Tunón. De organisationer som ingår i programrådet³ är:

Åjtte – Svenskt Fjäll- och Samemuseum
Avdelningen för humanekologi, Lunds universitet
Friluftsmuseernas samarbetsorganisation (FRI) (Fredriksdals friluftsmuseum)
Jordbruksverket
Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien
Lantbrukarnas riksförbund
Länsmuseerna (Jamtli – Länsmuseet i Jämtlands län)
Länsstyrelsen i Gävleborgs län
Naturhistoriska museers samarbetsorganisation (NAMSA) (Julita – Sveriges
lantbruksmuseum => Göteborgs naturhistoriska museum)
Naturvårdsverket
Nordiska kulturlandskapsförbundet
Nordiska museet
Riksantikvarieämbetet
Riksorganisationen Hela Sverige ska leva
Sametinget
Sportfiskarna
Institutet för Språk- och folkminne (SOFI)

³ Åjtte, NAMSA, Sametinget, SKIFO, Svenska jägareförbund och Sveriges Hembygdsförbund bytte representation i programrådet under 2009.

Stiftelsen Skansen
Svenska jägareförbundet
Svenska Kust- och Insjö-Fiskarnas Organisation (SKIFO)
Sveriges hembygdsförbund

Under 2009 har programrådet sammanträtt två gånger varav ett genomfördes som heldagsmöte i Uppsala och ett i Ljusdal. Tanken är att programrådet ska sammanträda två till tre gånger om året och att åtminstone ett av dessa ska vara ett flerdagsmöte för att skapa möjlighet till fördjupade diskussioner.

Vid sidan av programrådet så har vi dessutom en kontinuerlig och nära samrådsprocess med personal vid Sametingets kansli. En samrådsgrupp bildades för uppdraget med Håkan Tunón och Marie Byström från Naptek och under 2009 har Sametinget representerats av Ulla Barruk Sunna, Aina Negga, Kaisa Huuva och Nanna Borchert. Denna grupp har av naturliga skäl främst fokuserats till frågor rörande den samiska kulturen, men även andra ämnen har diskuterats. Alla Napteks svar till Miljödepartementet inom CBD-processen har i förväg diskuterats och stämts av med Sametinget.

2.2. Nationell tematisk fokalpunkt

I april 2006 accepterade CBM och Naptek att fungera som nationell tematisk fokalpunkt för frågor rörande traditionell kunskap och artikel 8j i Konventionen om biologisk mångfald (CBD). Inom CBD finns nationella och tematiska fokalpunkter för varje land. De tematiska fokalpunkterna, exempelvis gällande traditionell kunskap, fungerar som kontaktyta inom landet och mellan länderna i frågor som gäller detta specifika ämnesområde. Detta innebär exempelvis att Naptek ger råd till regeringen i frågor som rör traditionell kunskap inom ramen för artikel 8j:s tillämpning och diverse remisser med relevans för ämnet traditionell kunskap och ursprungs- och lokalsamhällens delaktighet i för dem relevanta processer. I arbetet med att utveckla remissvar strävar vi efter en så bred involvering av organisationer som möjligt, både brukarorganisationer och myndigheter. Avsikten är även att ytterligare utveckla metoder att kunna remittera frågor brett för att skapa fungerande beslutsunderlag. En organisatorisk uppgift av vikt är därför att utveckla ett system med kontaktpersoner vid olika organisationer och myndigheter för att på så sätt effektivisera implementeringen av CBD och öka delaktigheten i den nationella diskussionen rörande relaterade frågor.

Preliminära översättningar från engelska till svenska har gjorts av ”Arbetsprogrammet för genomförandet av artikel 8j och därtill hörande bestämmelser inom konventionen om biologisk mångfald”, ”Element i en uppförandekod för att säkerställa respekt för ursprungs- och lokalsamhällens kulturella och immateriella arv som är relevanta för bevarandet och det hållbara nyttjandet av biologisk mångfald” och ”Akwé: Kon-riktlinjerna” till svenska. Eftersom uppförandekoden ännu inte är definitiv utan föreligger endast som arbetsdokument är översättningen mycket preliminär. Översättningar av dokument rörande CBD är tänkta att öka tillgänglighet och delaktighet i genomförandet av konventionen i allmänhet och artikel 8j i synnerhet.

2.3. Verksam personal inom programmet

Under 2009 har följande personer varit verksamma inom programmet i större omfattning:

- Marie Byström (50 %)
- Anna Dahlström (40 %)
- Mattias Iwarsson (30 %)
- Weronika Axelsson Linkowski (50 %, under perioden 1/9–31/12)

- Stephen Manktelow (50 %, under januari och februari)
- Håkan Tunón (97 %) – *programchef*
- Charlotta Warmark (50 %)
- Anna Westman (50 %, under oktober–december)

Ytterligare ett antal personer har varit knutna till programmet via andra organisationer.

2.4. Programmets hemsida på Internet

Sedan 2007 har programmet en hemsida på den egna internetdomänen www.naptek.se. Webbplatsen är avsedd att presentera programmets verksamhet på ett lättillgängligt sätt samtidigt som man ska komma åt rapporter från programmets olika aktiviteter. Avsikten är också att hemsidan via länkar ska kunna fungera som en nätverksplats för annan relevant verksamhet. Hemsidan är formgiven av CBM:s informatör Oloph Demker och hålls uppdaterad av Charlotta Warmark. Under 2009 har arbetet fortsatt med att utveckla hemsidan. Vi har exempelvis informerat om olika evenemang, som anordnats i Naptek:s regi eller av andra aktörer inom området traditionell kunskap och biologisk mångfald. Vi har strävat efter att göra sidan mer lättillgänglig och att öka funktionaliteten. På hemsidan finns även en funktion för att prenumerera på elektroniska nyhetsbrev från Naptek, samt internsidor för Naptek:s programråd. I dagsläget är över 200 personer prenumeranter på nyhetsbrevet. Man kan få nyhetsutskick med rubriken *Napteks nyhetsbrev* där det tipsas om vad som är på gång generellt inom Naptek, såsom aktiviteter och publikationer, samt annan Naptek-relevant verksamhet inom CBM. Dessutom finns nyhetsutskick med rubriken *Napteks pedagogiska nyhetsbrev* där det tipsas om verksamhet som på olika sätt knyter an till natur, kultur, traditionell handlingsburen kunskap och lärande, både inom Naptek och spännande initiativ runt om i Sverige. Syftet är att skapa ett utbyte kring lärande och pedagogik i mötet mellan natur, kultur och traditionell kunskap.

3. Verksamhetens inriktning

Under 2009 har vi därför strävat efter att mer detaljerat utveckla verksamhetsplaneringen för att vid programmets slutdatum verkligen kunna leverera de viktigaste produkterna och förhoppningsvis uppnå målen. Tillsammans med programrådet har Naptek formulerat följande skrivning rörande verksamhetens huvudsakliga och långsiktiga mål:

Naptek:s långsiktiga mål är att utveckla former för att bevara och nyttja lokal och traditionell kunskap. Därvid skall man skapa förutsättningar för integrering av lokal och traditionell kunskap i samhället på ett sådant sätt att den biologiska mångfalden bevaras och nyttjas hållbart.

Naptek ska verka för att:

- undersöka och utveckla olika möjligheter för lokal förvaltning av biologiska resurser samt landskapsvård och landsbygdsutveckling utifrån lokal och traditionell kunskap och samtidigt stärka lokal kulturell identitet,
- utveckla metoder för lokalt förankrad dokumentation av traditionell kunskap samt inspirera lokala aktörer till sådana initiativ,
- genomföra olika insatser för att få samhället att sätta större värde på lokal och traditionell kunskap, exempelvis genom att
 - + visa på kunskapens värde för biologisk mångfald och miljömål
 - + visa på ekologiska, ekonomiska och energimässiga vinster av traditionella sedvänjor, kulturlandskap och småskaliga produktionssystem

Avsikten är naturligtvis att det huvudsakliga målet ska vara övergripande för all verksamhet och alla delmål. Syftet är också att särskilt verka för bevarande, nyttjande och spridande av den lokala och traditionella kunskap som inverkar gynnsamt på bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald.

Arbetet har hittills omfattat punktinsatser som på olika haft direkt eller indirekt beröring med de fyra (fem) punkter som regeringen i sitt beslut uppdrog åt programmet att verka inom:

- i) kartläggning och dokumentation,
- ii) åtgärder för att upprätthålla lokal och traditionell kunskap,
- iii) spridning av lokal och traditionell kunskap till vissa målgrupper som t.ex. brukare av biologiska resurser och myndigheter,
- iv) stimulera forskning, samt
- (v) ha en internationell koppling.

Man kan konstatera att många av programmets insatser samtidigt avses bidra till verkställandet av flera av dessa fem punkter. Initialt har verksamheten syftat till att genomföra olika punktinsatser som driver arbetet framåt längs hela verksamhetsfältet; från akademiska aspekter på etnobiologisk forskning över till praktiska frågor rörande landsbygdsutveckling och lokal förvaltning. En av tankarna har varit att lokal och traditionell kunskap behöver synliggöras i ett helhetsperspektiv (utifrån alla synvinklar), och de insatser som genomförts initialt har valts bl.a. utifrån det perspektivet.

Under 2006 inriktades arbetet mest på att synliggöra programmet och att knyta upp samarbetspartners för framtida projekt. Detta arbete har särskilt fokuserats på lokala grupper och traditionsbärare för att beskriva Naptek: inriktning och mål. Utöver det uppenbara kontaktsökandet kan detta samtidigt ses en insats för att höja statusen för lokal och traditionell kunskap och således även väcka intresse för att upprätthålla kunskapen i sig. Detta arbete fortgår kontinuerligt. I samråd med programrådet i synnerhet och andra intressenter i

allmänhet pågår även en kontinuerlig omprövning hur arbetet bör genomföras och vilka delar som måste betraktas som särskilt angelägna. Under perioden 2007–09 har syftet varit att visa på resultat från de olika insatserna inom programmets verksamhet för att visa på ämnets bredd och djup. Under 2009 har arbetet med att runda av programmets verksamhet också påbörjats för att skapa förutsättningar att faktiskt nå önskade resultat vid programtidens slut. I denna årsrapport kommer först de olika delarna i själva uppdraget samt gjorda och pågående insatser att presenteras översiktligt under respektive rubrik (3.1–3.5) [=de fem punkterna som återfinns i regeringsbeslutet] och därefter återkommer en del av insatserna listade under kapitel 4 för att mer ingående presenteras där under ett antal tematiska projektrubriker.

3.1. Kartläggning och dokumentation

En målformulering för detta delmål lyder:

Naptek ska skapa förutsättningar för ett landsomfattande dokumenterande av lokal och traditionell kunskap av relevans för bevarande och hållbart nyttjande. Detta kan ske genom de flesta av programmets aktiviteter, men man kan dock särskilt framhålla:

- + att utveckla en kunskapsportal
- + att samarbeta med hembygdsrörelsen
- + att ge stöd till lokala initiativ där nu levande traditionell kunskap kartläggs (ex inom det samiska initiativet och samarbetet med Bråbygden samt i form av pilotprojektet rörande eco-mapping vid fåbodar
- + att inspirera andra att agera inom området kartläggning och dokumentation (föreläsningar på universitetskurser, publicera egna skrifter (bokverket *Etnobiologi i Sverige*, tre volymer), ge stöd till särskilda insatser, som *det samiska initiativet* eller pilotbygder inom Hållbara bygder.

En viktig fråga för Naptek har varit att tidigt genomföra konkreta insatser som skapar möjligheter till kartläggning och dokumentation av traditionell kunskap och traditionella sedvänjor. Redan vid programmets början inleddes det samarbete med Sametinget som vi senare har valt att kalla för *det samiska initiativet* (se 4.1. *Samiska initiativet*). Detta arbete syftar till att inom det samiska samhället lyfta frågan om en aktiv kartläggning och ett bevarande av traditionell kunskap och immateriellt kulturarv inom den samiska kulturen. Insatsen är avsedd att aktivt bidra till att bevara samisk traditionell kunskap, att stärka den samiska kulturella identiteten och ge en ökad förståelse för hållbart nyttjande av biologiska resurser och ekosystem inom de samiska näringarna.

Ett annat initiativ som genomförs för att skapa förutsättningar för en mer omfattande insats rörande dokumentation av lokal och traditionell kunskap är att vi i samarbete med Sveriges Hembygdsförbund (se 4.2. *Ju förr desto bättre* [tidigare kallat *Traditionell kunskap och hembygdsrörelsen*]) har utvecklat ett inspirations-/kursmaterial för kartläggning och dokumentation av traditionell kunskap och lokala traditioner av relevans för samhället i framtiden. En förhoppning med detta är att en betydande del av hembygdsrörelsens närmare en halv miljon medlemmar ska kunna medverka i arbetet att kartlägga traditionell kunskap och lokala sedvänjor och därmed bevara dessa till eftervärlden. Det är emellertid viktigt att notera att kartläggande och arkivering är i sig en otillräcklig insats för att bevara kunskapen till eftervärlden. Det måste också till någon form av konkret överföring, förmedling och inläring från generation till generation. Eftersom kunskapen i mångt och mycket är praktisk måste den för att vara funktionell även bevaras *in situ*.

För att akademiskt skapa ett mer påtagligt intresse för att dokumentera och kartlägga traditionell kunskap genomfördes under hösten 2006 ett symposium med titeln ”Litteratur och

källor till etnobiologisk kunskap”. Utifrån detta har vi arbetat med att producera en omfattande antologi *Nycklar till kunskap. Om människans bruk av naturen*, som beskriver hur man praktiskt och källkritiskt hanterar olika typer av källmaterial; en sorts handbok för fördjupad forskning inom området människors nyttjande av biologisk mångfald – historiskt och i vår samtid. Målet är att därmed skapa förutsättning för ett ökat akademiskt intresse att initiera forskning rörande lokal och traditionell kunskap. Detta kan ses som en mer akademisk inspirationsskrift än boken *Ju förr desto bättre: Kulturarvet som resurs för en hållbar framtid* som gavs ut i samarbete med Sveriges Hembygdsförbund och delvis avsedd för en annan målgrupp. Förhoppningen är att stimulera till fler forskningssamarbeten över ämnesgränserna inom detta område. Denna skrift var planerad att utkomma under 2009, men publicerades i februari 2010.⁴

Inom Naptek har vi även valt att särskilt lyfta fram en dokumentationsteknik som på engelska kallas *eco-mapping* eller *cultural mapping*.⁵ Vi har valt att utnyttja termen *etnoekologisk kartering* eller *etnokartering* för att beskriva fenomenet på svenska. Det utgör ett samlingsnamn för en mängd olika metoder som syftar till att synliggöra existerande traditionell/lokal kunskap om naturen och visa hur lokalsamhällen lever i och brukar naturen. Tekniken innebär att traditionell ekologisk kunskap kartläggs i en deltagande lokal process, ofta i kartform och kan gärna med fördel sedan läggas in i ett geografiskt informationssystem (GIS). Tekniken har i andra länder varit banbrytande för att exempelvis uppmärksamma traditionell kunskap, lösa markkonflikter och åstadkomma trädning av kunskap över generationsgränserna i samhällen där yngre i hög utsträckning förlorat tidigare generationers kunskap. Hugh Brody, som var en av initiativtagarna till de första *eco-mapping*-studierna i Kanada på 1970-talet, har för Naptek:s räkning deltagit i seminarier i Sverige vid två tillfällen (2006 och 2007) samt besökt Kustringen utanför Kalix. Kustringen bedriver sedan ett antal år en egen lokalt driven process från 2006 med ett visst stöd av Naptek. Syftet är att få underlag för en dialog med relevanta myndigheter för att i framtiden kunna återinföra traditionellt fiske parallellt med det moderna industrifisket. Under 2008 har Anders Tivell varit behjälplig i processen inom ramen för Naptek:s deltagande i projektet *Hållbara bygder*.⁶ Inom flera av pilotprojekten inom *det samiska initiativet* har man prövat använda sig av denna teknik för att dokumentera samisk traditionell kunskap och naturresursanvändning i det samiska kulturlandskapet. En för Naptek relevant förhoppning vore att det samiska initiativet leder till ett synliggörande av samiskt naturresursanvändande i landskapet som kan relateras till förekomsten av naturvärden. Detta skulle vara en insats i enlighet med hela grundidén bakom artikel 8j, nämligen att synliggöra kopplingen mellan traditionell kunskap och *in situ*-bevarande av biologisk mångfald. Naptek har för avsikt att skapa lättillgängliga handledningar för olika målgrupper; hur man rent praktiskt går tillväga vid ett sådant arbete. En annan användning av *eco-mapping* är att även synliggöra vanliga medborgares användande av landskapet inför stadsplanering och infrastrukturprojekt. Då används ibland termen *participatory mapping*. Detta borde vara ett självklart verktyg för att på ett demokratiskt sätt låta lokalbefolkningen styra den lokala samhällsutvecklingen utifrån sina

⁴ Tunón, Håkan & Anna Dahlström (red.) 2010. *Nycklar till kunskap. Om människans bruk av naturen*. CBM, Uppsala & KSLA, Stockholm. – Boken utkom i februari 2010.

⁵ Tunón, Håkan & Anna Westman, 2009. ”Att synliggöra naturresursanvändning i tid och rum”, s. 31–42 i *Ju förr desto bättre: Kulturarvet som resurs för en hållbar framtid*. Anna Westman & Håkan Tunón, (red.). CBM, Uppsala & Sveriges Hembygdsförbund, Stockholm.

Tunón, Håkan & Marie Byström, 2010. ”Etnokartering – att synliggöra naturresursanvändning”, s. 285–296 i *Nycklar till kunskap. Om människans bruk av naturen*. Håkan Tunón & Anna Dahlström (red.). CBM, Uppsala & KSLA, Stockholm.

⁶ Se bl.a. rapporten: Tivell, Anders, 2008. *En utvärdering av Kustringens arbete med Likskärs naturreservat, Kalix kommun*. (<http://www.naptek.se/dokument/Kustringenrapport.pdf>)

egna värderingar. Idag sker mycket av samhällsplaneringen helt utan inblandning av lokala invånare och lokal kunskap förutom i samrådsförfarandet och då ofta i ett mycket sent skede då större ändringar ofta i praktiken är omöjliga. Kontinuerligt genomförda kartläggningar hur och till vad lokalbefolkningen använder landskapet borde vara ett nödvändigt underlag i planeringen på samma sätt som miljökonsekvensbeskrivningar och arkeologiska undersökningar är det redan idag. Det skulle kunna leda till en tydligare medborgarstyrning av prioriteringarna inom samhällsplaneringen. Under slutet av 2009 inledde Naptek och MKB-centrum vid SLU ett samarbete rörande mångfaldskonventionens Akwé: Kon-riktlinjer och hur dessa skulle kunna tillämpas i Sverige samt hur lokal och traditionell kunskap skulle kunna bli en naturlig del av konsekvensbeskrivningarna. Detta kan leda till tydliga incitament för kartläggning och bevara relevant lokal och traditionell kunskap.

Naptek stödjer även sedan flera år en sammanställning av ett mycket omfattande folkminnesmaterial om äldre tiders naturresursanvändning i nybyggarsamhällen i södra Lappland, särskilt Västra Fatmomakke i Vilhelmina socken. Detta arbete görs av forskaren och författaren Rolf Kjellström som tidigare bland annat har arbetat på Nordiska museet och publicerat ett antal böcker om traditionell kunskap och sedvänjor bland samer och nybyggare. Syftet med detta projekt är att ta ett helhetsgrepp om hur man inom nybyggarkulturen nyttjade de biologiska naturresurserna för sin överlevnad. Avsikten är att projektet innan programtidens slut ska ha resulterat i en till fem volymer i tryck.

Ett önskvärt koncept som kopplar an till arbetet med kartläggning och dokumentation är upprättandet av en interaktiv hemsida på Internet (se 4.3. *Kunskapsportal*) för rapportering av information av värde för att uppfylla programmets uppdrag att bevara och sprida traditionell kunskap. Tankarna med detta är att möjliggöra för alla intresserade med en Internet-uppkoppling att studera inmatade uppgifter och kanske framför allt mata in uppgifter och information om traditionell kunskap eller traditionell hävd till en hemsida. Detta arbete ska sedan kunna genomföras på ett analogt sätt som arbetet med Artportalen (www.artportalen.se) fast istället för biologiska observationer bör man kunna inkludera etnologiska sådana. Förutsättningar för en sådan portal har sedan Napteks tillblivelse diskuterats inom Naptek:s programråd, men ännu har inte någon sådan realiserats. Under 2009 har en del befintliga portaler studerats och diskussioner har förts med företaget Genline som förestår portalen Bygdeband, vilken skulle kunna tänkas vara en potentiell lösning på behovet av kunskapsportal.

3.2. Åtgärder för att upprätthålla lokal och traditionell kunskap

Den delmålsformulering för detta som vi har arbetat med lyder:

Praktisk erfarenhetsbaserad kunskap kan ses på två plan, dels ett översiktligt omfattande att eller hur något görs, vilket är relativt enkelt att dokumentera, och dels ett djupare som inbegriper ett tänkande som förklarar varför man gör på ett visst sätt. Detta djupare plan förutsätter att kunskapen bevaras och upprätthålls inom ett större kunskapssystem och inte som fragment *ex situ*. Allmänt kan framhållas att detta kräver politiska förutsättningar för ett fortsatt bruk av kunskapen *in situ* och under en övergångstid troligen även ekonomiskt stöd.

Detta kan ske genom:

+ att genomföra granskningar av föreskrifter och regelverk och skapa incitament för upprätthållande av specifika aktiviteter och därmed det med aktiviteten kopplade kunskapssystemet

+ att främja exempelvis lokalproducerade produkter och olika former av natur- och kulturturism, vilket kan skapa en ekonomisk livskraft för en särskild aktivitet (För Naptek:s del handlar det främst att framhålla möjligheten och visa på och sprida goda exempel)

Tanken med detta är att ett upprätthållande av lokala och traditionella kunskapselement innefattar ett bevarande *in situ*, inom själva kunskapssystemet, dvs. ett bevarande av kunskapen i dess rätta sammanhang och i praktiken. Därmed skapas förutsättningar för att behålla de enskilda kunskapselementen och hela kunskapssystem istället för att endast dokumentera enstaka kunskapsfragment. Man riskerar då inte på samma sätt att det uppkommer kunskapsluckor som ofta är fallet vid uppteckningar. Detta är avgörande för att ha en tillräcklig kunskap som kan anpassa sig till förändrade villkor orsakade av exempelvis global uppvärmning och förändrad flora och fauna. Det är viktigt att komma ihåg att lokal och traditionell kunskap är och har alltid varit i ständig omdaning för att ta hänsyn till omgivande förändringar och förutsättningar.

Inom etnobiologiprojektet ”Människan, djuren och växterna: etnobiologi i Sverige” vid CBM (1997–2007) har vi som tidigare nämnts arbetat med utgivningen av ett etnobiologibokverk omfattande böckerna ”Människan och naturen: etnobiologi i Sverige 1” (2001) och ”Människan och floran: etnobiologi i Sverige 2” (2005) samt ”Människan och faunan: etnobiologi i Sverige 3” (2007). Det övergripande syftet med bokverket (se även 4.4. *Pedagogiska projektet*) har varit att lyfta fram mångfalden av vårt historiska och nutida beroende av biologisk mångfald samt den potentiella nyttan en bevarad biodiversitet kan leda till. Även bredden på vår traditionella kunskap relaterad till biologisk mångfald framhålls. Utgivandet av dessa och liknande böcker kan sägas innebära en insats för såväl kartläggning och dokumentation som upprätthållande av lokal och traditionell kunskap. Dessa böcker har fått en viss uppmärksamhet bland allmänheten och även kommit att användas som kurslitteratur på vissa högskolekurser. En förhoppning var att bokverket också ska väcka intresse hos läsarna att engagera sig i kartläggning och bibehållande samt så småningom i kunskapsportalens möjlighet att interaktivt förhålla sig till kunskapsdokumentationen. Tyvärr har bokverket tagit slut i lager och förlagets intresse för ett eventuellt nytryck är mycket begränsat.

I samarbete med Bäckedals folkhögskola arrangerade Naptek i november 2009 ett tvådagarsseminarium i traditionell skinngarvning med syfte att särskilt fokusera på en specifik del av den traditionella kunskapen som inte är särskilt väl belyst. Under 2010 kommer en rapport att publiceras från detta.

Inom arbetet för att utvärdera olika metoder att upprätthålla/bibehålla traditionell kunskap inom lokala kunskaps samhällen har vi valt att mer djuplodande försöka analysera situationen för fäbodbrukare (se 4.5. *Fäbodbruket*). Fäbodbruket är en mångfasetterad näring i vilken traditionell kunskap rörande allt från djurskötsel och betesförbättrande åtgärder till livsmedelsproduktion ryms och fortfarande i det stora finns bevarat hos vissa brukare. Det därmed förknippade utmarksbetet och eventuell fodertäkt kan också förmodas ha gynnsam inverkan på den biologiska mångfalden i närområdet. Näringen omfattar dessutom en produktion som till skillnad från övrigt jordbruk beräknas ha en positiv balans vad gäller insatt respektive uttagen energi. Samtidigt är den kulturhistoriskt förankrad och turistiskt intressant. Fäbodbruket har därmed en relevans som ett typexempel för tankegångar rörande hur och utifrån vilka bevekelsegrunder man kan sträva efter att upprätthålla ett helt kunskapssystem.

Vid sidan av programmets insatser vad gäller den samiska kulturen har vi under 2007–2008 valt att lägga in stora resurser i projektet ”Hållbara bygder 2”, som är ett samarbete med Institutionen för Stad och Land på SLU, Riksorganisationen Hela Sverige ska leva och Naturskyddsföreningen med finansiellt stöd från Jordbruksverket (se 4.6. *Hållbara bygder och innovativ förvaltning*). Projektet har bjudit in ett tjugofemtal lokala utvecklingsgrupper från landsbygden i Sverige. Syftet är att bygderna var för sig och tillsammans ska söka vägar för ett hållbart samhälle då vi vet att klimatet förändras, oljan sinar och många ekosystem redan är under svår stress. Detta projekt har under 2009 varit i en avslutningsfas, samtidigt som erfarenheterna samlats i dokumentation som förts vidare till fortsättningen som sker inom ramen för ”Omställning Sverige”, som sker i nära samverkan mellan lokala aktörer, Hela Sverige ska Leva och det engelska initiativet Transition Towns. Många av bygderna som medverkat i Hållbara bygder har gått vidare med arbete som fortfarande inriktas på en omställning av samhället för att bättre motsvara de naturgivna förutsättningarna. Naptek har medverkat i dokumentationen av erfarenheter och lagt särskild vikt att i detta projekt lyfta fram värdet av lokal och traditionell kunskap i pilotbygdernas eget arbete för hållbar utveckling.

Inom många olika delar av Napteks verksamhet har vi kommit att mer och mer inrikta oss på den kanske mjukare delen av lokal och traditionell kunskap, nämligen förhållningssätt och värdegrunder och värdet för bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald. Man skulle kunna kalla det för traditionell natursyn. Tillsammans med Världsnaturfonden WWF och Centrum för hållbar utveckling vid Uppsala universitet arrangerade Naptek i maj 2009 ett seminarium om *Natursyn och hållbar utveckling*. Detta kom att ingå i en gemensam rapport med det symposium med temat *Kunskap och föreställningar: Naturvårdens och kulturmiljövårdens antropologi* som hölls på Skansen i augusti 2008.⁷

3.3. Spridning av lokal och traditionell kunskap till olika målgrupper

För att möjliggöra såväl kartläggning som upprätthållande av lokal och traditionell kunskap krävs att information sprids såväl om såväl vilken slags kunskap det handlar som vilken potentiell nytta samhället kan ha av den. Många av de olika verksamheter som genomförs inom programmet fungerar parallellt som insatser för att sprida information till olika relevanta målgrupper. En mycket viktig målgrupp är naturligtvis de kommande generationerna och vi har därför initierat ett pedagogiskt projekt (se 4.4. *Pedagogiska projektet*), som främst inriktar sig på såväl skolan som övriga barn- och ungdomsverksamheter. Vår bedömning har varit att programmet får bäst effekt genom att vända sig till personer som arbetar med skolan och med barn och ungdomar snarare än att vända sig direkt till själva huvudmålgruppen. Ett första steg har varit att skapa ett gränsoverskridande nätverk för människor och organisationer som sysslar med frågor rörande pedagogik inom och informationsspridning om gränssnittet mellan natur och kultur, såsom personal vid naturskolor, naturum, friluftsmuseer, läns museer, lokala museer och många andra instanser. Under 2008 har vi inlett ett elektroniskt nyhetsbrev. I detta tipsar vi om spännande initiativ runt om i Sverige som på olika sätt arbetar med natur, kultur och traditionell handlingsburen kunskap. Syftet är att skapa ett utbyte kring lärande och pedagogik i mötet mellan natur, kultur och traditionell kunskap och nyhetstips från hela landet, till framtida nyhetsbrev, tas gärna emot via mejl från dess läsare.⁸ Napteks insatser bör främst lyfta upp den traditionella kunskapen och dess koppling till hållbar utveckling och bevarande av biologisk mångfald. I det pedagogiska sammanhanget ser vi traditionell kunskap och etnobiologi som verktyg för att väcka intresse för biologi och naturvård samt bidra till ett

⁷ <http://www.naptek.se/dokument/Kunskapforestallningar.pdf>

⁸ det går att teckna sig för nyhetsbrevet på hemsidan <http://www.naptek.se/omnaptek/nyhetsbrev.php>

fördjupat miljö tänkande. Våren 2008 genomfördes en andra workshop på temat ”Natur, kultur & traditionell kunskap i lärandet”. Underrubriken var denna gång ”Så kan skola och natur- & kulturorganisationer arbeta tillsammans”, ett ämne som belystes utifrån en mängd olika vinklingar. Konceptet med pedagogiska workshops har skapat möten och dialog mellan ett antal olika grupper som sällan möts på samma arena och även från denna andra workshop kommer en rapport att publiceras på programmets hemsida. Under året medverkade Naptek på *Ute är Inne 2009* – en stor nationell konferens i utomhuspedagogik för skolledare, lärare, som hölls i Norrköping 21–22 september med drygt 1 000 deltagare. Naptek genomförde en workshop på temat *Ecomapping*.

Även vårt samarbete med Sveriges hembygdsförbund kopplar an till såväl kulturarv, naturvärden som hållbar utveckling. I det samarbetet har vi medverkat i EU-projektet CultRural (se 4.2. *Traditionell kunskap och hembygdsrörelsen*) inom programmet ”Culture 2000”. Det första arbetsmötet hölls på Skansen i november 2006 där Naptek presenterade sin verksamhet. Projektet var ett samarbete med kulturhistoriska institutioner och museer i Grekland, Bulgarien, Italien, Frankrike, Polen och Ungern och avslutades under 2009. Syftet har varit att lyfta fram landsbygdens kulturarv och dess koppling till långsiktigt hållbar utveckling. Inom projektet producerades ett par vandringsutställningar som turnerade mellan de inblandade länderna. Sverige deltog i utvecklandet av en utställning *SOS – Save our sources (rädda våra resurser)*. Ett tema som utgår från att vi ”I skuggan av miljö-, klimat- och energifrågorna kan traditionell kunskap vara en källa till inspiration, innovationer och teknikutveckling för ett modernt uthålligt samhälle”. Inom den svenska delen av CultRural genomfördes nationella seminarier på temat ”Kulturarvet som resurs när oljan tar slut” på Läns museet Gävleborg i maj 2007 och ”Vad har hembygdsrörelsen att erbjuda framtiden?” på Stabygården i Högsby i Småland 15 mars 2008. Man har även tagit fram lite olika inspirationsmaterial, bl a en utställningskatalog och ett skolmaterial kallat *Fråga farmor*. Napteks närvaro i projektet har varit framtagandet av boken *Ju förr desto bättre: Kulturarvet som resurs för en hållbar framtid* samt ett engelskt sammanfattande häfte *Summaries from the Sooner the Better: Cultural Heritage as a resource for a sustainable future*⁹. I juli 2009 invigdes SOS-utställningen på Ljusdalsbugdens museum och Naptek medverkade med en introduktionsföreläsning utgående från temat för såväl CultRural-projektet som Hållbara bygder.

För att sprida lokal och traditionell kunskap till lämpliga målgrupper och initiera relevant forskning har vi valt en strategi med särskilda kunskapssammanställningar och workshops för att identifiera kunskapsbrister (se 4.7. *Traditionell kunskap och biologisk mångfald*). Tanken är att visa på traditionell kunskap kopplad till olika sorters hävd som har uttalad betydelse för biologisk mångfald och kulturella värden. Under 2006 genomfördes därför en workshop rörande utmarksbete¹⁰ (särskilt borealt skogsbete, s.k. fåbodbete), traditionell kunskap och biologisk mångfald med särskilt inbjudna naturvårdsbiologer, agrarhistoriker, länsstyrelserepresentanter och fåbodbbrukare samt representanter från Jordbruksverket, Skogsstyrelsen och Naturvårdsverket. Under 2007 genomfördes ytterligare ett seminarium ”Skötsel av naturbetesmarker”¹¹ (samarrangemang mellan CBM och ArtDatabanken); ett betesseminarium med inbjudna experter från hela landet. Målet var att öka kunskapsmängden om skötsel av naturbetesmark. Under 2007 och 2008 har Weronika Axelsson Linkowski gjort en kunskapssammanställning över genomförda forskningsstudier

⁹ <http://www.naptek.se/dokument/Thesoonerthebetter.pdf>

¹⁰ <http://www.naptek.se/dokument/utmarksbete%20seminarierapport.pdf>

¹¹ <http://www.naptek.se/dokument/Bettesem071119.pdf>

rörande borealt skogsbete och dess påverkan på biologisk mångfald.¹² Syftet var att samla kunskap om traditionellt nyttjande av utmarksbeten och dess betydelse för biologisk mångfald, med särskild betoning på borealt skogsbete. Rapporten ska också peka på kunskapsluckor och på så vis stimulera till ny forskning. Under 2008 har också Sofia Gylje och Tommy Lennartsson gjort en studie över hotade arters beroende av traditionell hävd som det framgår av Naturvårdsverkets åtgärdsprogram, vilken kommer att publiceras av Naturvårdsverket. Målet har varit att förtydliga kopplingen mellan traditionell kunskap, hävd och biologisk mångfald.

Under 2008 samverkade vi med Svenska IALE (International Association for Landscape Ecology) i redaktionell bearbetning och utgivande av IALE:s workshop-rapport ”Landskapets utmarker: hur värdera och sköta?”¹³, vilken på ett relevant vis framhåller den historiska användningen av utmarkernas resurser; en användning som har påverkat de naturvärden och den biologiska mångfalden som vi ser idag och som har nära koppling till Napteks uppdrag. Under 2009 har Naptek tillsammans med Gävleborgs fåbodförening, Ljusdalsbygdens museum och Högskolan i Gävle gemensamt bedrivit ett pilotprojekt rörande ett Centrum för utmarksbruk, vilket kommer att slutredovisas under början på 2010. Syftet har varit att lyfta fram historisk kunskap och nutida behov för utmarksbruk med relevans för bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald.

3.4. Stimulera forskning

Man kan säga att de flesta av Napteks insatser vad gäller kartläggning, dokumentation, upprätthållande och spridande av lokal och traditionell kunskap även har förutsättningar att stimulera till forskning inom en mängd olika fält. Delmålsformuleringen lyder:

Forskning om lokal och traditionell kunskap genomförs till viss del, men det behövs ytterligare synliggörande, både inom och utom vetenskapssamhället, av kunskapsbrister eller av intressanta kopplingar mellan traditionell kunskap och exempelvis naturvård. Detta kan dessutom vara ett sätt att bedriva faktaöverföring och öka samhällets medvetenhet rörande dessa frågor.

Detta kan göras inom och utom Naptek genom:

- + att genomföra kunskapssammanställningar och ge ut böcker (faktaöverföring, kunskapssammanhang, kunskapsbrister)
- + att genomföra temadagar, symposier, workshops, etc. (faktaöverföring, kunskapssammanhang, kunskapsbrister)
- + att ge startbidrag till projekt som därmed kan få möjlighet till mer omfattande finansiering från annat håll (ex. Samiska initiativet, Bråbygden, Rolf Kjellström, bondedagböcker ...)

Symposiet ”Litteratur och källor till etnobiologisk kunskap” som hölls på KSLA hösten 2006 bör särskilt ses som ett synliggörande av forskningsfältet och tillgängliga källor till kunskap. Under 2007–2008 har arbetet med att redigera texter från föreläsarna på detta symposium till kapitel i en praktisk manual över hur man kan använda olika källor för utredning av specifika forskningsfrågor inom etnologi och traditionell kunskap. Allt eftersom arbetet har fortskridit så har detta material kompletterats med ytterligare relevanta kapitel och antologin har vuxit från ett symposiekompedium till en mer påtaglig lärobok. Denna kommer att skildra en stor mängd olika källor till kunskap om nutida och historiskt nyttjande av naturresurserna och kommer som sådan därmed att rikta sig väsentligt bredare mot den

¹² <http://www.naptek.se/dokument/Skogsbete.pdf>

¹³ <http://www.cbm.slu.se/publ/skrift/skrift22.pdf>

akademiska världen. Boken kommer att tryckas i februari 2010¹⁴. Även Napteks olika kunskapssammanställningarna rörande nuvarande vetenskaplig position vad gäller kopplingen mellan olika typer av hävd och deras påverkan på biologisk mångfald, t ex förekomsten av traditionell hävd i åtgärdsprogram (se 4.7. *Traditionell kunskap och biologisk mångfald*) är viktiga element som har förutsättning att både stimulera till ny forskning inom relevanta områden och skapa förutsättningar för ett ökat inkluderande av traditionell kunskap i naturvård och landskapsplanering. Allt sedan Naptek:s tillblivelse har vi strävat efter att bidra till utvecklingen av en praktisk handlingsplan rörande det nationella arbetet med att bevara husdjursgenetiska resurser samt ett relaterat tvärvetenskapligt forskningsprogram. I det sammanhanget vill vi särskilt framhålla vikten av att väga in traditionell kunskap rörande avel, urval och skötsel och historiens roll i utvecklandet av det vi idag kallar lantraser.

Naptek har också under 2009 samverkat med Bioheritage och Riksantikvarieämbetet för att lyfta frågan om *biologiskt kulturarv* och mötet mellan natur- och kulturmiljövården. Under våren 2009 genomfördes två workshops på temat och det sista numret av CBM:s tidning *Biodiverse* för året hade temat biologiskt kulturarv.¹⁵

I ett avtal med Institutionen för medicin och hälsa vid Linköpings universitet har en fördjupad studie genomförts under 2008–2009 rörande hur olika akademiska discipliner använder och definierar begreppen *traditionell kunskap (traditional and indigenous knowledge)* och *lokal kunskap (local knowledge)*. Denna studie slutredovisades under hösten 2009 och resulterade också i ett kapitel i boken *Nycklar till kunskap. Om människans bruk av naturen* (2010).

3.5. Internationellt utbyte

I regeringsbeslutet framgick en önskan att programmet även bör innefatta internationellt utbyte. Detta kommer att ske och har redan skett inom den pågående diskussionen och processen inom Konventionen om biologisk mångfald och särskilt inom arbetsgruppen rörande artikel 8j och även WIPO:s (World Intellectual Property Organisation) *Intergovernmental committee on intellectual property and genetic resources, traditional knowledge and folklore*, men också i form av mer konkreta internationella samarbeten och forskningsprojekt. Ett övergripande delmål för detta är formulerat enligt följande:

Syftet med Napteks internationella utbyte är tvåfalt, dels att lära av andra och dels att sprida kunskap om våra erfarenheter med nationellt arbete rörande lokal och traditionell kunskap. Detta kan göras genom:

- + att arrangera och/eller delta i nationella och internationella möten, konferenser och liknande
- + att föra dialog och samverka med olika internationella aktörer, såsom myndigheter, akademiska institutioner, intresseorganisationer och enskilda personer

Under programtiden har Naptek samverkat med övriga CBM-projekt inriktade på internationell verksamhet, bl.a. SwedBio (Swedish International Biodiversity Programme, ett Sida-finansierat organ som ex. fungerar som helpdesk åt Sida och regeringen), SeedNet (ett Sida-finansierat projekt för att initiera nationella genbanker i olika länder på Balkan) och BioHeritage (ett CBM-finansierat projekt med fokus på frågor rörande biologisk mångfald och kulturlandskapet, särskilt ur ett internationellt perspektiv). I och med att Naptek under 2008–2009 har delat medarbetare med det sistnämnda projektet (Anna Dahlström) har det mesta av samverkan skett i just den gränzonen. BioHeritage har till stor del inriktat sig på

¹⁴ <http://www.cbm.slu.se/nyheter/nycklar.php>

¹⁵ http://www.cbm.slu.se/publ/biodiverse/09_4.pdf

olika hävdsystem i Östeuropa, särskilt i Rumänien, vilket är områden där hävden visar stora likheter med äldre svenska brukningsformer. Som nämnts ovan har Naptek också under 2007–2009 varit delaktiga i EU-projektet CultRural, ett samverkansprojekt mellan kulturhistoriska institutioner och museum i Sverige, Grekland, Bulgarien, Italien, Frankrike, Polen och Ungern. Sedan starten har vi även haft mer eller mindre intensiva utbyten med en mängd olika organisationer, t ex *African Biodiversity Network* (ABN), *Gaia foundation* och *Southern African Development Community's Regional Environmental Education Programme* (SADC REEP). I februari 2009 gästades Dalarna av representanter från tre olika massajiska organisationer i Tanzania. Detta besök var en samverkan mellan Naptek, Siljansnäs sockenkontor och Föreningen Sveriges fåbodbrukare och med finansiering från Svenska Institutet. Besöket innebar en mängd olika utbyten med olika svenska organisationer i Dalarna samt enskilda fåbodbrukare. Idén var att utbyta erfarenheter rörande hela konceptet nomadisk pastoralism i bl.a. Sverige och Tanzania.

I månadsskiftet augusti–september 2009 arrangerade Naptek tillsammans med SwedBio och Sametinget också ett förmöte inför höstens CBD-möten rörande artikel 8j och ABS för representanter från International Indigenous Forum on Biodiversity (IIFB). För första gången sedan CBD:s tillkomst fick urfolksrepresentanter från hela världen tillfälle att under avspända förhållanden och i god tid innan CBD-mötena diskutera de aktuella frågorna. Dessutom fanns det även tillfälle för urfolksrepresentanter att möta ett antal representanter från andra EU-länder. De hade sedan möjlighet att åka hem och regionalt diskutera de olika frågorna inom sina organisationer och därmed vara bättre förberedda vid de officiella mötena som kom senare under hösten. På mötet deltog representanter från Afrika, Asien, Ryssland, Latinamerika, Nordamerika, Sydamerika, Stilla havet och IIFB-centralt samt från svenska Sametinget.

Naptek var även representerat på arbetsgruppsmötet för artikel 8j, dvs. *Sixth meeting of the Ad Hoc Open-ended Working Group on Article 8(j) and Related Provisions (WG8J 6)*, i Montreal 2–6 november, både i förhandlingarna och med ett s.k. side-event ”Traditional knowledge for a sustainable future in Western as well as traditional societies” för att internationellt presentera Napteks verksamhet.

Det internationella utbytet inom programmets ram visar att erfarenheter från arbete med lokal och traditionell kunskap oavsett om de är svenska eller internationella har många likheter och att det finns en god grund för ömsesidigt lärande. Vi har även fortsättningsvis för avsikt att på olika sätt och i olika sammanhang under de kommande åren visa på den svenska metoden att förverkliga intentionerna inom arbetsprogrammet för artikel 8j och att presentera hur vi verkar för en ökad lokal delaktighet från traditionsbärare från lokalsamhällen i stort och det samiska samhället i synnerhet.

4. Presentation av pågående projekt

Syftet med detta kapitel är att mer fördjupat beskriva och utveckla tankarna bakom några av de mer övergripande projekten både i sin helhet och vad gäller de insatser som har skett under 2009. Avsikten är att därigenom lite tydligare visa hur de olika projekten hänger ihop och vad våra avsikter med dem är. Redan tidigare har vi påpekat att merparten av de olika projekten har flerfaldiga syften vad gäller att uppfylla Naptek:s uppdrag:

- i) kartläggning och dokumentation,
- ii) åtgärder för att upprätthålla lokal och traditionell kunskap,
- iii) spridning av lokal och traditionell kunskap till vissa målgrupper,
- iv) stimulera forskning,
- och v) ha en internationell koppling.

4.1. *Det samiska initiativet*

I enlighet med regeringsuppdraget ska det nationella programmet ha ett särskilt fokus på traditionell och lokal kunskap knuten till den samiska kulturen. I samverkan med Sametinget genomfördes därför först en förstudie över genomförda, pågående eller planerade forskningsstudier och dokumentationsinsatser rörande den samiska kulturen. Under hösten 2006 och början av 2007 genomförde Per Mikael Utsi förstudien på Sametingets uppdrag och med finansiering från Naptek. Utsis rapport¹⁶ visade att det finns anledning för det samiska samhället att lyfta frågan om en aktiv kartläggning och ett bevarande av traditionell kunskap och immateriellt kulturarv inom den samiska kulturen. Vi har valt att kalla denna del av programarbetet för *det samiska initiativet* och avsikten är att det ska spela en roll i bevarandet av samisk traditionell kunskap, stärka den samiska kulturella identiteten och öka förståelse för hållbart nyttjande av biologiska resurser och ekosystem inom de samiska näringarna. Förstudiens resultat presenterades på Sametingets plenum i Storhogna i maj 2007 och Sametingets styrelse beslutade att tillsammans med Naptek inleda en pilotprojektfas. Under sommaren utlystes möjligheten för samiska aktörer att söka anslag för genomförande av pilotprojekt för dokumentation av samisk traditionell kunskap. I september genomfördes ett symposium ”Traditionell kunskap inom den samiska kulturen – praktiska metoder för att dokumentera och stärka traditionell samisk kunskap och kultur” för att entusiasmera eventuella sökande. Med gemensamma resurser från Naptek och Sametinget kunde åtta pilotprojekt igångsättas under slutet av 2007 och slutföras under 2008.

På försommaren undertecknade CBM och Sametinget ett formellt intentionsavtal för samarbetet. I juni 2008 genomfördes en workshop: ”*Dokumentation av traditionell kunskap inom den samiska kulturen – frågor om etik och praktiska erfarenheter*”. Under denna gav de flesta pilotprojekt en lägesrapport och fick särskilt beskriva sina motgångar. Vidare diskuterades frågor rörande etik- och tillträdesfrågor. Under sommaren 2008 utlystes en ny omgång projektmedel och i oktober beslutades om ytterligare sex pilotprojekt, som har genomförts under 2009. Under sommaren 2008 utlovade Naptek också ett mindre stöd till Tromsø museum för utgivningen av Lars Walkeapääs bok ”*Könkämä samernas gamla renflyttningar – i sommer halvåret fra april til oktober*”. Denna kom i tryck i slutet av november 2009.¹⁷ Vidare har en presentationsfolder för *det samiska initiativet* utvecklats och finns tillgänglig på Naptek:s hemsida.¹⁸

¹⁶ Utsi, Per-Mikael, 2007. *Traditionell kunskap och sedvänjor inom den samiska kulturen – relaterat till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald*. Sametinget, Kiruna & Centrum för biologisk mångfald, Uppsala. (<http://www.cbm.slu.se/publ/skrift/skrift18.pdf>)

¹⁷ http://www2.uit.no/ikbViewer/page/tmu/artikkel?p_document_id=159627

¹⁸ <http://www.naptek.se>

Sametingets plenum antog i februari 2009 ett livsmiljöprogram Eallinbiras, som till stor del fokuserar på samisk traditionell kunskap och traditionell natursyn i miljöarbete och naturresursanvändning. Under andra halvåret 2009 anställdes Åsa Nordin vid Sametinget med medel från Napteks basbudget för att arbeta med frågor rörande på vilket sätt frågor rörande traditionell kunskap, äganderätt och tillträdesprinciper bredare kan förankras i det samiska samhället. Hur kan man öka hänsynstagandet av samisk traditionell kunskap i Sametingets dagliga arbete som myndighet och verka för en ökad medvetenhet i det samiska samhället om den samiska traditionella kunskapen för att stärka samisk identitet och självkänsla? På vilket sätt kan och bör samisk traditionell kunskap kunna inkluderas inom landsbygdsutveckling i Sápmi? Detta innebar också att Naptek och Sametinget under hösten 2009 samlade projektägarna från första och andra omgångens pilotprojekt inom *det samiska initiativet till en workshop* för lyssna till deras erfarenheter och åsikter vad gäller dessa frågor. En fråga som var upprepades flera gånger under detta möte var huruvida det inte kunde vara klokt att utarbeta en *Ju förr desto bättre*-bok för samiska förhållanden.

Naptek slöt också 2009 ett avtal med Ájtte: Svenskt Fjäll- och Samemuseum i Jokkmokk om att museet förbinder sig att på ett särskilt ta emot och hantera originaldata från pilotprojekten från *det samiska initiativet*. Ájtte fick dessutom ett mindre anslag för dokumentationsarbetet inom projektet *Traditionell ekologisk kunskap (TEK) om marknyttjande hos samer i världsarvet Laponia*.

Hela processen med *det samiska initiativet* knyter an till CBD:s artikel 17.2 samt CBD:s arbetsprogram rörande artikel 8j, vilka handlar om kunskaps- och informationsutbyte respektive repatriering av information och traditionell kunskap. Partsmötets beslut IX/13A paragraf åtta efterfrågar: Hur kan man underlätta återförandet av traditionell kunskap om biologisk mångfald till ursprungs- och lokalsamhällen?

4.2. *Ju förr desto bättre*-konceptet

Under 2006 och 2007 inleddes ett nära samarbete med Sveriges Hembygdsförbund (SHF) för att skapa förutsättningar för att få hembygdsföreningar runt om i landet att kartlägga och dokumentera lokala traditioner kopplade till naturresurser och markanvändning. Syftet med vår insats är att utveckla en inspirationsbok som ska kunna användas som kurslitteratur för studiecirkel som stimulerar en lokal kartläggning och dokumentation av traditionell kunskap och lokala traditioner. En förhoppning är att en betydande del av hembygdsrörelsens närmare en halv miljon medlemmar ska kunna medverka till att uppfylla en del av programmets uppdrag, dvs att kartlägga och förmedla traditionell kunskap och sedvänjor och därmed bevara dessa till eftervärlden. Dessa skulle i så fall substantiellt kunna bidra till inmatning av uppgifter i den planerade kunskapsportalen (se 4.3. *Kunskapsportal*). Under SHF:s årsstämma 2007 genomförde Naptek en tämligen välbesökt workshop om traditionell kunskap och etnobiologi. Deltagarna menade att man redan idag ägnade sig åt denna typ av verksamhet, men uppskattade möjligheten till ytterligare vägledning, särskilt när det gällde metodologiska aspekter. Anna Westman vid SHF/Naptek har fungerat som projektledare för inspirationsskriften *Ju förr desto bättre: Kulturarvet som en resurs för* som publicerades under våren 2009 och som först presenterades på SHF:s årsstämma i maj samma år. *Ju förr desto bättre* är ett inspirations-/kursmaterial för kartläggning och dokumentation av traditionell kunskap och lokala traditioner av relevans för ett framtida hållbart samhälle. Avsikten är att boken ska följas av temadagar och lokala studiecirkel.

Sveriges Hembygdsförbund och Naptek medverkar också i Cultrural¹⁹, ett EU-projekt vilket genomförs 1 oktober 2006–20 september 2009. Förutom Sverige ingår Bulgarien, Frankrike, Grekland, Italien, Polen och Ungern. Cultrural är ett projekt inom EU:s program Culture 2000 och Sverige Hembygdsförbund var projektägare. Tanken med projektet var att landsbygdens kulturarv är en viktig del av Europas kultur och kulturarv samt en inspirationskälla till kunskap om hushållning med naturresurser och mänsklig samverkan. Detta kulturarv är hotat liksom de traditionella kunskaper som är förknippade med det. Syftet var därför att visa att landsbygden har stor potential och kan användas på nytt sätt för att lösa dagens och morgondagens problem. Detta resonemang kopplar också väl an till tankegångarna bakom projektet *Hållbara bygder* (se 4.6.). Detta är också det genomgående temat i inspirationsskriften *Ju förr desto bättre: Kulturarvet som resurs för en hållbar framtid*. Genom att främja människors identitet, inspirera till energisparande och liknande, kan lokalt kulturarv och traditionell kunskap också bidra till att balansera de negativa effekterna av globaliseringen. Naptek har medverkat i de nationella seminarier ”Kulturarvet som resurs när oljan tar slut” i Gävle i maj 2007 och ”Vad har hembygdsväsendet att erbjuda framtiden?” i Högsby i Småland 15 mars 2008, som arrangerats inom ramen för Cultrural²⁰ i Sverige samt vid EU-projektets uppstart på Skansen hösten 2006.

Inom Cultrural byggdes flera vandringsutställningar utifrån olika teman samtidigt som flera seminarier hölls såväl nationellt som internationellt. I anslutning till utställningarna, vilka till stor del riktar sig till barn och ungdomar, ordnades olika program och aktiviteter. Naptek var via Anna Westman representerad på invigningen av utställningen i Ungern. I början av juli 2009 invigdes utställningen i Ljusdal under pompa och ståt samt en invigningsföreläsning av Naptek. Vårt bidrag handlar till största delen om inspirationsskriften *Ju förr desto bättre* och konceptet kring denna. Som nämnts ovan är avsikten att man utgående från boken ska kunna genomföra studiecirkel kring kartläggning av lokal markanvändningshistorik, traditionell kunskap och lokala sedvänjor. Att då rikta sig mot hembygdsväsendet med närmare en halv miljon medlemmar verkar som en vettig tanke. För att väcka intresse för sådana studiecirkel har vi påbörjat genomförandet av temadagar och temakvällar med några enstaka föreläsningar samt diskussioner som tar utgångspunkt från boken. Under hösten 2009 genomfördes hela temadagar i Hälsingland och Halland samt temakvällar i Dalarna, Härjedalen, Uppland samt temaföreläsningar i Stockholm samt på Bok- och biblioteksmässan i Göteborg. Dessa har arrangerats i samarbete med Sveriges Hembygdsförbund, Studieförbundet Vuxenskolan och lokala aktörer. Liknande aktiviteter kommer att genomföras även under våren 2010.

4.3. Kunskapsportal

Ett önskvärt koncept som livligt har diskuterats i programrådet samt internt inom Naptek och som kopplar an till båda de ovan nämnda projekten är upprättandet av en interaktiv hemsida på Internet för inrapportering av information av värde för att uppfylla såväl programmets uppdrag som Sverige internationella åtaganden att bevara och sprida traditionell kunskap för ett framtida hållbart samhälle. Tankarna med detta är att möjliggöra för alla intresserade med en Internet-uppkoppling att studera inmatade uppgifter och kanske framför allt mata in egna uppgifter och information om traditionell kunskap eller traditionell hävd till en särskild hemsida. Detta arbete bör kunna genomföras på ett analogt sätt som arbetet med Artportalen (www.artportalen.se) fast istället för biologiska observationer bör man kunna inkludera etnologiska/etnobiologiska sådana, exempelvis beskrivningar av seder och bruk vad gäller naturresursernas användning. Tanken är också att privatpersoner ska kunna ladda upp bilder på äldre föremål som de vill veta mer om och andra personer svarar på vad de är, hur de och

¹⁹ http://www.cultrural.net/themedia/File/CultRural-brochure_SWE.PDF

²⁰ <http://www.hembygd.se/index.asp?DocID=13051>

till vad de används. Man bör också kunna lämna levnadshistorier från olika delar av de mer traditionella verksamheterna. Denna ska sedan kunna få växa ut och fungera både som en kanal för insamling av kunskap och som ett sätt att sprida kunskap. Därigenom hoppas vi skapa ett incitament för att upprätthålla kunskap samtidigt som man synliggör vilka delar av den traditionella kunskapen som är hotad. Till en sådan hemsida kan också knytas ett diskussionsforum som ger möjligheten att öppet diskutera olika frågeställningar utifrån såväl teoretisk som praktisk synvinkel. Detta kan öppna för ett möte mellan teoretiker och praktiker samtidigt som det har förutsättningar att bli i allra högsta grad tvärvetenskapligt. Under 2009 söktes externa medel för arbete att initiera en sådan portal under 2009, men misslyckades. Vi har emellertid fört diskussioner med företaget Genline som i driver internetsajten Bygdeband, som bl.a. samarbetar med Sveriges Hembygdsförbundet. Bygdeband bedöms ha goda förutsättningar att kunna uppfylla rimliga krav på en kunskapsportal.

4.4. Pedagogiska projektet

En av de viktigaste målgrupperna för långsiktig spridning av lokal och traditionell kunskap är de kommande generationerna och vi har därför initierat ett pedagogiskt projekt, som särskilt inriktar sig på barn- och ungdomsverksamhet. Vi vill emellertid mena att programmet får bättre effektivitet på insatserna om vi vänder oss till personer som arbetar med skola och med barn och ungdomar snarare än att vända sig direkt till den egentliga målgruppen. Ett första steg var att skapa ett gränsöverskridande nätverk för människor och organisationer som sysslar med frågor rörande pedagogik inom och informationsspridning om gränssnittet mellan natur och kultur, såsom personal vid naturskolor, naturum, friluftsmuseer, läns museer, lokala museer, Fältbiologerna, Naturskyddsföreningen, hembygdsrörelsen, hemslöjdskonsulenter och många andra instanser. Insatser bör främst inrikta sig på traditionell kunskap och dess koppling till hållbar utveckling och bevarande av biologisk mångfald. Vi menar att traditionell kunskap och etnobiologi kan fungera som verktyg för att väcka intresse för biologi och naturvård samt ett fördjupat miljötankande. I april 2007 genomförde vi en workshop ”Natur, kultur & traditionell kunskap i lärandet — att inspirera och nå ut”; ett möte som skapade en dialog mellan ett antal olika grupper som sällan möts på samma arena. Detta möte resulterade i en rapport.²¹ Resultaten från denna första workshop gjorde att vi knöt en närmare kontakt med bl.a. Nationellt resurscentrum för biologi och bioteknik, vilket i hög grad påverkade planeringen av en uppföljande workshop ”Natur, kultur & traditionell kunskap i lärandet — så kan skola och natur- & kulturorganisationer arbeta tillsammans”, som gick av stapeln 28–29 april 2008. Även från denna kommer en rapport att publiceras. Vi har ännu inte bestämt huruvida vi kommer att arrangera en motsvarande pedagogisk workshop under 2009. Många av deltagarna i dessa två workshops har därefter utgjort ett löst nätverk i form av en e-postlista för att driva denna process vidare och att förutsättningslöst diskutera pedagogiska frågor utifrån detta perspektiv. Det har också igångsatts ett elektroniskt nyhetsbrev.

Inom det pedagogiska projektet genomfördes under 2006 också två temadagar utifrån traditionell kunskap, hemslöjd och naturmaterial på Lava, ungdomsavdelningen på Kulturhuset i Stockholm. Detta var samarbeten mellan Naptek, Lava och läns hemslöjdskonsulenter genomfördes. Dagarna var inriktade att framhålla biologiska material och deras fördelar vad gäller miljöpåverkan, *handens kunskap* i skapandet och den traditionella kopplingen mellan natur och kultur. Samarbetet skapade även ett intresse hos personalen på Lava att arbeta vidare med aktiviteter för ungdomar kring traditionell kunskap som en del av sitt kulturutbud i Kulturhuset. Avsikten är att även vi från Napteks sida följer

²¹ <http://www.naptek.se/dokument/Rapportworkshop07.pdf>

upp detta intresse. Charlotta Warmark är sedan 2008 huvudansvarig för det pedagogiska projektet inom Naptek.

Inom Naptek har vi också haft återkommande kontakter med hemslöjdsrörelsen och i maj 2007 medverkade vi i en paneldiskussion rörande kunskaps- och kulturarv i samband med slöjdmässan ”Mötesplats hemslöjd” i Stockholm. En viktig vinkling här var att lyfta frågan om att definitionen av kulturarv också bör omfatta immateriellt kulturarv och att forskningsfrågor rörande handlingsburen kunskap kräver ett mycket stort mått av tvärvetenskap både vad gäller akademiska ämnen som mellan teoretiker och praktiker. Detta blev också temat på ett välbesökt seminarium som Naptek höll i under ”Nordisk konferens om handlingsburen kunskap” som hölls i Mariestad 17–18 april 2008. Den 21–22 september 2009 har vi i samarbete med *Nationellt centrum för utomhuspedagogik (NCU)* arbetat med deltagande i den nationella konferensen i utomhuspedagogik – *Ute är inne: Hälsa – lärande – lek* i Norrköping. Arrangör av konferensen var *Utenavet- nationellt nätverk för främjande av utomhuspedagogik* bestående av NCU, Erik Johan Ljungbergs Utbildningsfond, Friluftsförbundet, Linköpings universitet, MOVIUM – Centrum för stadens utemiljö vid SLU, Skolverket, Naturskoleföreningen, Skogen i skolan (SiS), och Nationellt Centrum för främjande av god hälsa hos barn och ungdom (NCFE). Naptek skulle ha hållit i två workshops vid denna konferens, en på egen hand på temat *Eco-mapping*, och en på temat *Slöjden i Skogen* i samarbete med Helena Åberg och Tore Qvarfordt, läns hemslöjds konsulenter i hårdslöjd i Sörmland respektive Uppland. Men på grund av för få deltagande ställdes slöjdworkshopen in. Workshopen i eco-mapping hölls dock som planerat vid två tillfällen i friluftsområdet Vrinneviskogen. Deltagarna bestod av olika typer av pedagoger, bl.a. från naturskolor, skolan och naturguider.

Naptek medverkade även med en föreläsning på Spånga gymnasiums²² seminariedagar med temat ”Hållbar utveckling” 18 mars. Två seminarier om traditionell kunskap kopplad till biologisk mångfald hölls för elever från andra årskursen; en klass på ekonomiprogrammet och en på naturvetarprogrammet ”adventure” (en äventyrsinspirerad inriktning med kurser i friluftsliv). Syftet var att eleverna fick reflektera kring användningar av natur- respektive syntetmaterial. Eleverna uppmanades också reflektera över hur lokal och traditionell kunskap kunde passa in i deras framtida yrkesval.

Vi vill också lyfta fram etnobiologiprojektet ”Människan, djuren och växterna: etnobiologi i Sverige (1997–2007) inom vilket vi har givit ut ett etnobiologibokverk i tre band; ”Människan och naturen: etnobiologi i Sverige 1” (2001), ”Människan och floran: etnobiologi i Sverige 2” (2005) och ”Människan och faunan: etnobiologi i Sverige 3” (2007). Syftet med bokverket har varit att lyfta fram mångfalden av vårt historiska och nutida bruk av biologisk mångfald samt den potentiella framtida nyttan en bevarad biodiversitet kan leda till. Utgivandet av dessa och liknande böcker kan sägas leda till såväl karläggning, dokumentation och upprätthållande av lokal och traditionell kunskap. Under 2007–2009 hölls ett antal föreläsningar om bokverket och relaterat till programmets verksamhet. Diskussioner har också förts med förlaget om en eventuell nytgivning av bokverket eftersom det är slut på förlag. Böckernas tematik om mötet mellan natur och kultur samt den nyttiga biologiska mångfalden har också återkommit i andra projekt inom pedagogik, exempelvis 2008-års *x-Bilagan* med skolkalender med tema ”resurser från naturen” med Nationellt resurscentrum för

²² *Spånga gymnasium* har naturbruksprogrammet med inriktning djurvård och naturvetarprogrammet med inriktning djurkunskap och har en djurinstitution med 1 200 djur fördelade på ca 100 arter i både inomhus- och utomhusanläggningar. (Källa: <http://www.spa.edu.stockholm.se>)

biologi och bioteknik.²³ Denna läsårskalender för skolan innehåller en elevuppgift för varje månad samt en allmän beskrivning av något tema, t.ex. fjädrar och dun, vass- och halmslöjd, förökning av växter, hur man gör en sälpipa eller odlar potatis. Syftet har varit att visa den nytta vi har av biologisk mångfald och ge ett axplock av folklig kunskap.

4.5. Fäbodbruket och upprätthållande av kunskap

Vi har i ett första skede valt att fokusera på fäbodbruket för att noggrannare undersöka olika metoder för att upprätthålla traditionell kunskap inom lokala kunskapssamhällen. Eftersom fäbodbruket är en mångfasetterad näring i vilken traditionell kunskap rörande allt från djurskötsel till livsmedelsproduktion ryms och fortfarande i mångt och mycket finns bevarat. Det med fäbodbruket förknippade fria utmarksbetet och i många fall också fodertäkten kan dessutom förväntas ha en gynnsam inverkan på den biologiska mångfalden i närområdet. Detta bruk regleras vidare av olika regelverk från olika statliga verk som sällan är avsedda för ett så småskaligt bruk som de flesta fäbodar ändå är. Lokal livsmedelsproduktion med djur på naturbetesmark och med insamlat vinterfoder har en mycket positiv balans vad gäller insatt respektive uttagen energi. Samtidigt är näringen kulturhistoriskt förankrad och turistiskt intressant samt har lokalt en stor potential som pedagogiskt verktyg för exempelvis skolor att visa på hållbar utveckling. Dessutom är skogsbyte en intressant fråga vad gäller balansen mellan olika hävdgynnade arter, hotade lantraser och de stora rovdjuren. Hur värderar man de olika elementen för att göra en avvägning mellan olika former av naturvärden. Fäbodbruket har förutsättningar att utgöra ett intressant exempel för att utreda hur och på vilka bevekelsegrunder man kan upprätthålla ett helt kunskapssystem. Dessutom finns ständigt frågan hur traditionellt är fäbodbruket? Genomförs det på ett för den biologiska mångfalden gynnsamt och hållbart sätt? Därför har flera olika insatser genomförts under 2006–2007 och uppdrag lämnats till relevanta organisationer.

I samarbete med Värmlands säterbrukarförening arrangerade Naptek 2007-års fäbodriksdag 26–28 oktober i Ransby i Värmland. Ämnen som särskilt diskuterades var sedvanerätt och rätten till fritt mulbete, rovdjursfrågan och ersättningsnivåerna. Detta möte resulterade i en rapport som publicerades under sensvåren 2008.²⁴ De på fäbodriksdagen förda diskussionerna kan utgöra ett viktigt material att utgå ifrån för att staka ut hur fäbodrörelsen själv kan tänkas vilja agera i framtiden. Under sommaren–hösten 2008 genomförde Naptek en undersökning baserad på en enkät bestående av fem frågor för att kartlägga vad myndigheter och ett antal andra samhällsaktörer har för bild av fäbodbruket i framtiden. Arbetet med att sammanställa och analysera resultatet från denna har dragit ut på tiden, men de nuvarande intentionerna är att denna rapport ska kunna färdigställas under 2010. Vi medverkade på fäbodriksdagen såväl 2008 som 2009, vilka under första halvåret av 2010 kommer att resultera i rapporter. Ytterligare aktiviteter i samverkan med fäbodrörelsen kommer att genomföras i syfte att skapa ett mer detaljerat underlag för beslut gällande fäbodbrukets framtid, både lokalt och nationellt.

I samverkan med Naptek fick Siljansnäs sockenkontor och Föreningen Sveriges fäbodbrukare medel från Svenska institutet för att ta hit representanter från tre massaj-organisationer i Tanzania. Avsikten var att skapa ett möte mellan två likartade, men skilda traditionella boskapskötande kulturer. Denna typ av ömsesidigt lärande ger perspektiv på tillvaron och kan vara väldigt värdefulla. Detta möte förverkligades under ett par veckor i februari 2009 och Naptek medverkade i ett antal av diskussionerna med lokala aktörer i Dalarna. Under 2008 och 2009 har också Naptek fört en kontinuerlig dialog med Gävleborgs fäbodförening,

²³ http://www.bioresurs.uu.se/bilagan/bilagan2_2008.cfm

²⁴ <http://www.cbm.sl.u.se/publ/annat/Fabodriksdag2007-webb.pdf>

Ljusdalsbygdens museum och Högskolan i Gävle om skapandet av något som har kallats *Det totalpedagogiska projektet*. Detta projekt utgår från komponenterna medvetandegörande av allmänheten, särskilt skolbarn, lokal livsmedelsproduktion, lokal livsmedelstraditioner och uthålligt naturresursbruk samt främjande av fäbodbruket. I samarbete med Gävleborgs fäbodförening, Ljusdalsbygdens museum och Högskolan i Gävle genomförs under 2009–2010 en förstudie vad gäller behov och förutsättningar för inrättande av ett eventuellt centrum för utmarksbruk för att lyfta det traditionella utmarksbruket pedagogiskt och vetenskapligt samt ge stöd till traditionsbärarna för att möjliggöra fortsatt verksamhet.

Ett avtal har också slutits mellan Naptek och Länsstyrelsen i Jämtlands län om direkt stöd till en studie vid kulturresevatet Lillhärjåbygget; ett fjälljordbruk i väglöst land. Länsstyrelsen bekostade under 2008–2009 å sin sida ett inventerings- och dokumentationsprojekt samt förmedling av traditionella kunskaper inom kulturresevatet Lillhärjåbygget i Härjedalen medan Naptek har ersatt brukarna och traditionsbärarna Eva och Ann Eriksson för förlorad arbetsinkomst så att de inom projektet ska kunna fungera som informanter. Detta kan ses som ett pilotexempel där informanternas erfarenhet och kunnande värdesätts på lika sätt som handläggares eller forskares insatser. Ett problem som har identifierats är att brukare och traditionsbärare inte har samma möjlighet som forskare och tjänstemän att delta i myndighetsprocesser eller forskningsprojekt eftersom ett deltagande tar tid från sysslor som annars skulle generera inkomst. Detta innebär att delaktighet resulterar i inkomstbortfall. Den ersättningsnivå som har tillämpas i detta projekt motsvarar den ersättning som man högst kan få för eget arbete i projektstöd inom Landsbygdsprogrammet. Detta arbete kommer att resultera i en rapport som kommer att publiceras under 2010.

Naptek har också tillsammans med individuella fäbodbrukare under 2008–2009 genomfört eomapping av fäbodar och kartlagt utbredningen av det nutida utmarksbetet runt fäbodarna. Sammanlagt har ett drygt trettiotal fäbodar kartlagts i Dalarna och Värmland. Detta har delvis skett inom projekt Hållbara bygder 2 (se även 4.6). Studenten Parbakhar Poudel har under 2009 arbetat med att lägga in resultaten i GIS-format för att möjliggöra ytterligare analyser kopplade till andra typer av GIS-baserade datasamlingar.

4.6. Hållbara bygder och innovativ förvaltning

Under perioden från 2007–2008 har Naptek valt att göra en stor satsning på projektet Hållbara bygder 2. Under 2009 har projektet avslutats och sammanfattats.²⁵ Syftet med projektet har varit att utgå från landsbygden och sätta fokus på hållbart nyttjande av energi och biologiska resurser samt måna om klimat och miljö. Det handlar om omställning till hållbar utveckling, att förbereda samhället för omställningar i bland annat klimat och energitillgång, då oljan sinar. *Millennium ecosystem assessment* har också visat att en stor mängd av de ekosystem vi är beroende av för vår överlevnad kraftigt har försämrats under senare tid. Vi behöver därför ta till vara på alla erfarenheter av lokalt nyttjande av biologiska resurser och inkludera dessa i modern förvaltning. Avsikten var att få tjugofem pilotbygder att arbeta praktiskt med dessa frågor utifrån bygdens lokala förutsättningar. Naptek:s del i projektet har varit att lyfta fram gammal kunskap, traditionell och lokal, och koppla denna med modern kunskap och modern teknik för att dessa ska samverka till hållbarhet för de samverkande bygderna. Förhoppningen är också att det lokala omställningsarbetet ska få mer anslag för att kunna utvecklas, fördjupas och bli mer långsiktigt. Napteks arbete med inspirationsboken *Ju förr desto bättre* har också varit direkt kopplat till projektet. Hållbara bygder var ett samarbetsprojekt där Naptek samverkade med Institutionen för Stad och Land på SLU, Riksorganisationen Hela Sverige

²⁵http://www.helasverige.se/fileadmin/user_upload/HSSL_Kansli/PDF/Vaara_arbetsomraaden/Haallbara_bygder/hallbara_bygder.pdf

ska leva och Naturskyddsföreningen med finansiellt stöd från Jordbruksverket. Under hösten 2007 genomfördes tre informationsmöten och under första halvåret 2008 påbörjades arbetet i bygderna. Syftet är att projektet initierar och följer processerna i de olika bygderna genom ett antal kontaktpersoner/mentorer och att bygderna under projektets gång drar nytta av varandras erfarenheter. Under 2008 har också Riksorganisationen Hela Sverige ska leva låtit Hållbara bygder-konceptet bli en ledstjärna för hela sitt arbete och man har därför tagit en aktiv del i att konceptet *Omställning Sverige*.²⁶

Naptek har särskilt följt utvecklingen i ett par av bygderna som särskilt har fokuserat på lokal och traditionell kunskap. Anders Tivell har för Napteks räkning arbetat med bygderna runt Kalix och särskilt Kustringen. Där har bl a en undersökning av lokal förvaltning av ett naturreservat genomförts²⁷. Dessutom har en mer avancerad eco-mapping-studie genomförts under våren 2008, vilken har utvecklats ytterligare under 2009. Sammanfattande om arbetet i Kustringen är att man vill framhålla att man lokalt menar att en lokal förvaltning skulle stärka den lokala självkänslan kring den egna kulturen och bygden.

Naptek har också fördjupat sitt samarbete med Bråbygden, som bör ses som en av föregångarna i Sverige vad gäller bevarande av ett levande kulturlandskap och därtill kopplad traditionell kunskap. Bråbygden medverkade också i Hållbara bygder 1 och har en rikedom av traditionellt hävdad mark. Förutom slätterängar har man i bygden exempelvis ungefär 4 000 hamlade träd, mossåkrar med öppen dikning, våtmarker, allmogeåkrar och mycket betesmark, varav en del med skogsbete. Inom Hållbara bygder så har Napteks diskussioner främst rört sig om det pedagogiska området och då särskilt med Natur- och kulturskolan. Under försommaren 2008 tecknade Naptek ett avtal rörande ett tolv månaders dokumentationsprojekt av äldre människors liv och kunskap på den småländska landsbygden. Det handlar om att genom deltagande observation av sysslor vid olika gårdar glänta på dörren till årets gång i det tidiga 1900-talets lantbruk. Under 2009 var avsikten att man i samarbete med Naptek skulle genomföra en ”kursvecka om traditionell, handlingsburen kunskap, med känsla av att resa i tiden, i Bråbygden!”, men tyvärr har den skjutits till sommaren 2010. Tanken är att detta ska vara en offentlig kursvecka med en uppsättning av en- eller tvådagars kurser i olika ”hantverk”, såsom slätter, hamling, gårdsgårdshägning, knuttimring och linberedning. Avsikten att hela aktiviteten ska vara ett ”internat” i form av en resa i tiden till 1909. Det handlar om att dokumentera och utvärdera en form av förmedling av kunskap i ett särskilt sammanhang.

Inom Hållbara bygder har vi också visat särskilt intresse för en pilotbygd bestående av fåbodbrukare ifrån Orsa och Lima-Transtrand. Avsikten är att lyfta frågan om utmarksbete och lokal livsmedelsproduktion i ett energimässigt gynnsamt sammanhang. Arbetet har hittills inbegripit eco-mapping över vilka områden vid de respektive fåbodarna som djuren betar. Tanken är att öka kunskapsmängden av nutida och historiska omfattningen av utmarksbete i dessa områden. En kunskap som kan spela viktig roll för att kunna värdera naturpåverkan av dagens fåbodbruk.

4.7. Traditionell kunskap och biologisk mångfald

En viktig uppgift för programmet är att lyfta fram exempel på när och även vilken typ av traditionell kunskap som spelar en roll för bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald. Allt traditionellt nyttjande har inte varit gynnsamt för bevarandet av biologisk

²⁶ <http://www.helasverige.se/kansli/omstaellning-sverige/> respektive <http://transitionsweden.ning.com/>

²⁷ <http://www.naptek.se/dokument/Kustringenrapport.pdf>

mångfald, men det finns ändå skäl att dokumentera det även om man inte kan rekommendera det för framtiden. Detta är den huvudsakliga tanken bakom elfte paragrafen i beslut IX/13A från CBD:s partsmöte, dvs. att tydliggöra kopplingen mellan bevarande av traditionell kunskap, innovationer och sedvänjor å ena sidan och bevarandet och det hållbara nyttjandet av biologisk mångfald å den andra. Naturligtvis ska även rättvis fördelning av nyttjandet av kunskapen beaktas. Det är därför prioriterat att genomföra workshops och att göra kunskapssammanställningar om vad vi vet om hållbarhet i olika bruk och hur de påverkar sammansättningen av biologisk mångfald samt kanske särskilt visa på eventuella kunskapsbrister. Ett sådant arbete kan också ha betydelse för att sprida lokal och traditionell kunskap till lämpliga målgrupper, främst inom naturvårdssektorn, och att initiera relevant forskning.

Vi har sedan Naptek:s start genomfört en workshop om utmarksbete (särskilt borealt skogsbete, s.k. fäbodbete), traditionell kunskap och biologisk mångfald²⁸. I november 2007 hölls ytterligare ett seminarium ”Skötsel av naturbetesmarker”, vilket var ett samarrangemang mellan CBM och ArtDatabanken.²⁹ Att lyfta upp frågor rörande traditionell hävd, traditionell kunskap och biologisk mångfald ur ett natur- och kulturmiljövårds perspektiv är en viktig fråga. I samarbete med CBM-programmet BioHeritage, ArtDatabanken och Naturvårdsverket genomfördes under 2008 också en analys av förekomsten av nödvändiga hävdmoment i åtgärdsprogrammen för hotade arter i jordbrukslandskapet. Avsikten var att bidra med kunskap och förslag till skötsellösningar för hotade arter i naturliga fodermarker, med utgångspunkt från åtgärdsprogram för hotade arter och de ingående arternas biologi och ekologi. Denna rapport *Åtgärdsprogram för hotade arter i jordbrukslandskapet – Arter som vägvisare till skötsel* kommer att publiceras under 2010 av Naturvårdsverket. Utifrån Naptek:s perspektiv handlar det särskilt om att lyfta traditionell hävd och traditionell kunskap i koppling till naturvård och hotade arter. En insats som framhåller kopplingen mellan traditionell kunskap och biologisk mångfald. Under 2007–2008 har Weronika Axelsson Linkowski arbetat med att göra en kunskapssammanställning över genomförda forskningsstudier rörande kopplingen mellan borealt skogsbete och biologisk mångfald. Rapporten visar på kända effekter men också kunskapsluckor och stimulera på så vis också till ny forskning. Den publicerades på hemsidan under sommaren 2009, men avsikten är att den dessutom inom kort ska leda till en tryckt version.

I samarbete med Avdelningen för agrarhistoria initierade Naptek ett samarbetsprojekt rörande studier av bonde-dagböcker som källmaterial till lokala hävdregimer vilket kan vara av värde för utveckling av skötselmetoder inom natur- och kulturmiljövården. Det finns ett antal mer eller mindre omfattande dagböcker bevarade. De skrivna av svenska bönder under 1800- och 1900-talen. Dessa kan liknas vid arbetsjournaler där främst det dagliga arbetet noterades. I detaljerade dagböcker kan man få veta vilka arbetsmoment som utfördes, var och av vem dag för dag under året. I kombination med historiska kartor kan man få en noggrann bild av den tids-rumsliga organisationen av hur markerna har använts, exempelvis i vilken ordning ängarna slogs, när lövtakten inträffade, hur åkermark och utmark användes och när. Genom att följa samma gårdar under fler år kan man också få veta mer om i vilken mån det fanns variationer mellan år och vilken funktion denna variation kan ha haft, exempelvis för att möjliggöra en större flexibilitet. Ett påtagligt resultat av projektet är ett manuskript som

²⁸ <http://www.naptek.se/dokument/utmarksbete%20seminarierapport.pdf>

²⁹ <http://www.naptek.se/dokument/Bettesem071119.pdf>

kommer att publiceras i källantologin under början av 2010.³⁰

Sammanfattningsvis kan säjas att de olika sätt på vilket de olika markslagen nyttjades sannolikt är ganska väl känt genom etnologiskt material. Däremot vet vi mycket lite om hur detta var organiserat i tid och rum och hur detta varierat mellan åren. Denna kunskapsbrist medför att vi idag troligen har en allt för förenklad bild av hur äldre jordbruk fungerade. Det leder i sin tur att vi inte fullt ut förstår den markanvändning som har format dagens landskap. Detta projekt syftar därför till att förstå flexibiliteten, dynamiken i markanvändning och dess funktion inom det svenska förindustriella jordbrukssystemet i dess slutfas. Sammantaget kan detta ge information om hur äldre tiders kunskap kan spela en roll inom natur- och kulturmiljövården samtidigt som man möjligen kan nyttja informationen för att utveckla skötselformer som bättre stämmer överens med den hävd som format det biologiska kulturarvet. Projektet planerar att utökas med forskning genom externfinansiering.

Ett annat delprojekt som Naptek följer med intresse är försöken att rekonstruera ett skogsfinskt svedjebruk i Tiveden. Skogsfinnarnas kultur centrerades kring en viss form av svedjebruk med odling av en gammal mer ursprunglig rågvariant, *tuvråg*. Denna kan ge mycket stora skördar under rätt betingelser, men den kräver också en djup kunskap om naturen för att man ska kunna göra en riktig avläsning av områdets förutsättningar. Svedjornas cykler skapade en stor mosaik i landskapet som bör ha bidragit positivt till områdets biologiska mångfald. Sammantaget kan detta bli ett intressant fältförsök som kan skapa speciella förutsättningar för den lokala biologiska mångfalden. I föreningen Finnsam (Finnbygder i Samverkan) samlas forskare och amatörer som träffas regelbundet för att utbyta erfarenheter. Naptek gör bedömningen att det ur ett naturvårdsbiologiskt perspektiv är viktigt att före första bränningen genomföra vissa basinventeringar för att kunna undersöka vilken typ av förändring av fauna, flora och funga (svampar) som sker i det förändrade svedjelandskapet. Under våren 2008 gjorde Naptek preliminära studier i området för att avgöra hur man skulle kunna gå vidare, men fann att området redan nu före bränning är så fragmenterat att det sannolikt kan bli svårt att påvisa tydliga förändringar i fågel- eller däggdjursfaunan. Men de preliminära resultaten tydde på att omgivningen redan var så fragmenterad att det skulle vara svårt att påvisa förändringar i fauna, flora och funga på grund av ett återupptaget svedjebruk.

I samarbete med Stiftelsen Skansen, Naturvårdsverket och Riksantikvarieämbetet arrangerade Naptek ett symposium 26–27 augusti 2008 med rubriken ”Kunskap och föreställningar: Naturvårdens och kulturmiljövårdens antropologi”. Symposiet var uppdelat i fyra sessioner. Den första sessionen gav en historisk exposé till såväl kulturmiljövården som naturvården och olika exempel på mötet mellan natur och kultur. Andra session lät fyra av våra viktigare statliga myndigheter på området beskriva sina verktyg för att skapa en helhetssyn och en landskapsansats på natur-, kultur- och produktionsvärdena. Dessa presentationer följdes av en paneldebatt med representanter från länsstyrelser och ideella organisationer för att värdera hur väl myndigheternas sektorsuppdelning tillgodoser landskapets behov av att betraktas som en helhet. Dag 2 inleddes med föreläsningar om lokalsamhällens delaktighet i myndighetsprocessen och reflektioner om vems kunskap som räknas i samhällets processer. Detta följdes av ett öppet forum för att diskutera hur dialogen mellan olika myndigheter och mellan landskapets användare. Symposiets tema överensstämmer väl med intentionerna med tionde paragrafen i CBD:s partsmötesbeslut IX/13A som strävar efter att föra in och stärka

³⁰ Dahlström, Anna, 2010. ”Markanvändningsdynamik – rekonstruktion med hjälp av bondedagböcker och historiska kartor”, s. 87–94 i *Nycklar till kunskap. Om människans bruka av naturen*. H, Tunón & A. Dahlström (red.). CBM, Uppsala & KSLA, Stockholm.

ursprungs- och lokala samhällens delaktighet i beslutsprocesserna på alla nivåer. Symposiet resulterade i en rapport under 2009 som bl.a. återfinns på hemsidan.³¹

I början av november 2008 arrangerade vi i samarbete med Upplandsmuseet en temadag på temat ”*Framtiden för Östersjön och Västerhavet: Vilken roll kan vi gemensamt spela i samhällsdebatten?*”. Denna temadag inriktade sig särskilt på deltagande från läns museerna. Tanken var i detta skede att lyfta fram läns museernas potential som kunskapsbärare och samhällsinformatör vad gäller både den tynande kust- och skärgårdskulturen (t.ex. minskat antal småskaliga fiskare, rökerier, skärgårdsjordbruk, hävdade öar och allt vad det innebär i förändring av den biologiska mångfalden) och de problem som finns under ytan i våra närhav (t.ex. minskade fiskbestånd, övergödning och algbloomingar). Detta är ett upptagande av en idé om Kraftcentrum Östersjön som Bo Nilsson, f.d. Statens kulturråd, lyfte för två decennier sedan och som i allra högsta grad fortfarande är aktuellt. Inbjudna till denna dag var representanter för läns museerna, Naturvårdsverket, Fiskeriverket, ArtDatabanken och Världsnaturfonden WWF, men intresset från de flesta intressenterna var relativt svalt. I samband med dagens diskussioner så beslutades att representanter för de fyra närvarande museerna och Naptek skulle utgöra en arbetsgrupp med uppgift att ytterligare öka intresset för frågeställningarna samt utveckla projektidéer för framtiden. Utifrån Napteks mandat handlar detta mycket om lokalkulturerna med småskaligt, kustnära fiske, skärgårdsjordbruk och liknande för att lyfta den sociala aspekten på miljö kvalitetsmålet ”Levande kust och skärgård”, men därmed är inte avsikten att miljöproblemen i övrigt ska försakas. I januari 2009 sammanstrålade en arbetsgrupp bestående av Gotlandsmuseet, Regionmuseet i Kristianstad, Sörmlandsmuseet, Upplandsmuseet och Naptek för diskussioner rörande utveckling av ett gemensamt projekt. Detta ledde dock tyvärr inte till någon ytterligare insats under året.

4.8. Traditionell natursyn

Som en del av den traditionella kunskapen räknas ofta även natursynen eller förhållningssättet till naturen och dess resurser. För att uppnå ett hållbart samhälle kan sannolikt denna betraktas som den viktigaste delen av kunskapssystemet. Baserat på uppskattningar av ekologiska fotavtryck och en ökande befolkning globalt sett kan man konstatera att det krävs en bättre anpassning till befintliga resurser och naturgivna förutsättningar (även kallade *planetary boundaries*) för att vi ska kunna ha kvar en fungerande jord av bo på. Naptek arrangerade därför tillsammans med Hela Sverige ska leva, Uppsala centrum för hållbar utveckling och Världsnaturfonden WWF ett endagsseminarium *Natursyn och hållbar utveckling* 13 maj 2009. Denna workshop resulterade i ett antal bidrag till rapporten *Kunskap • föreställningar • natursyn • hållbar utveckling. Om mötet mellan myndigheter, lokalsamhällen och traditionella värderingar*.³² I direkt anslutning till denna anordnades också en natursynskurs i Tiveden 15–17 maj med fokus på hur den enskilda individen och lokalsamhället kan arbeta praktiskt för att ändra förhållningssättet till naturen och dess resurser i hållbar riktning.

4.9. Biologiskt kulturarv

Under 2009 genomförde dessutom Naptek tillsammans med Bioheritage ett projekt rörande biologiskt kulturarv med delfinansiering från Riksantikvarieämbetet. I miljömålspropositionen (Prop. 2004/05:150, s. 204) framhålls vikten av att: ”Det biologiska kulturarvet förvaltas så att viktiga natur- och kulturvärden består.” Därför har Riksantikvarieämbetet under 2008 internt utarbetat förslag på definition och innebörd av

³¹ Tunón, Håkan (red.) 2009. *Kunskap • föreställningar • natursyn • hållbar utveckling: Om mötet mellan myndigheter, lokalsamhällen och traditionella värderingar* <http://www.cbm.slu.se/publ/skrift/skrift32.pdf>

³² <http://www.cbm.slu.se/publ/skrift/skrift32.pdf>

termen. Det projekt som genomfördes vid CBM syftade till att bredda diskussionen rörande definitionen och nyttan med biologisk kulturarv. En heldagsworkshop hölls i april 2009 med bred representation från olika sektorer. Dagen inleddes med en del föredrag om hur olika människor såg på termen biologisk mångfald, vilket sedan exemplifierades i fält på Skansen i Stockholm. Eftermiddagen fylldes av gruppdiskussioner om hur man skulle kunna gå vidare. Denna workshop följdes sedan upp av en heldagsexkursion till slottsanläggningen Ekolsund där frågorna om biologisk kulturarv i bedömning och skötsel av natur- och kulturvärden flitigt diskuterades mellan naturvärden och kulturmiljövärden. Hela projektet slutredovisades sedan med ett särskilt temanummer av CBM:s tidskrift *Biodiverse*, som gick ut extra brett mot kulturarvssektorn och hembygdsrörelsen.³³ Avsikten är att ytterligare fördjupa detta arbete under 2010.

4.10. Forskningsetik rörande urfolks- och lokalsamhällen

I diskussioner med representanter för Hugo Valentin-centrum (tidigare Centrum för multietnisk forskning) vid Uppsala universitet identifierades behovet av särskilda etiska riktlinjer och särskild hänsyn i de situationer när forskare och myndighetspersoner befinner sig i en utpräglad maktposition gentemot representanter för urfolk eller lokalsamhällen. Internationellt sett har sådana riktlinjer och behovet av att nogsamt följa dem lyfts fram och inom CBD pågår framtagandet av särskilda etiska riktlinjer för just detta ändamål. Arbetet inom det samiska initiativet och en mängd andra delprojekt inom Napteks verksamhet kännetecknas av ett försök att beakta ett sådant hänsynstagande. För att synliggöra behovet av detta beslöt Naptek i samarbete med Hugo Valentin-centrum, Institutionen för nordiska språk och Upplandsmuseet att arrangera en workshop under vårvintern 2010 med titeln ”Gäller vanligt folkvett också för akademiker? – Ett seminarium om makt och etik”. Planeringsarbete inför detta seminarium kom att bli ett nära samarbete mellan främst Naptek och Hugo Valentin-centrum, som dessutom under senhösten 2009 skickade ut en gemensam enkät till universitet och högskolor samt större forskningsfinansiärer rörande förekomsten och behovet för särskilda forskningsriktlinjer för sådana situationer. Enkäten kommer att analyseras och seminariet kommer att genomföras under första halvåret av 2010.

Etiska riktlinjer och liknande frågor var också i högsta grad en viktig punkt på dagordningen under det förmöte för International Indigenous Forum on Biodiversity som Naptek, Sametinget och SwedBio arrangerade i augusti 2009.

4.11. Utredning ”Status och trender för lokal och traditionell kunskap”

Under 2009 har en betydande insats också gjorts för att få en korrekt och uppdaterad bild av utvecklingen vad gäller lokal och traditionell kunskap i Sverige idag. Detta är en fördjupning och uppdatering av den utredning som genomfördes i början av 2000-talet.³⁴ Utredningen inriktade sig på: i) myndighetssfären, ii) forskning & forskningsfinansiering, iii) pedagogik & utbildning och iv) ideella initiativ. Arbetet inbegrep en mängd diskussioner och intervjuer, diverse enkäter och ett omfattande sökande efter uppgifter för att kunna bedöma status och trender för lokal och traditionell kunskap samt insatser rörande kartläggning, bibehållande, spridning och forskning inom området. Att bedöma status och trender för lokal och traditionell kunskap är en viktig del av det nationella åtagandet vad gäller artikel 8j inom mångfaldskonventionen. De insatser som kartlades var sådana som inte genomfördes i direkt av Naptek. Avsikten var att göra en bred bedömning över vad som sker utan direkt inblandning av programmet.

³³ Demker, Oloph (red.) 2009. *Biodiverse*, Tema: Biologiskt kulturarv. 14(4). – http://www.cbm.slu.se/publ/biodiverse/09_4.pdf

³⁴ Tunón, H. 2004. *Traditionell kunskap och lokalsamhällen: artikel 8j i Sverige*. CBM, Uppsala. Nedladdningsbar på <http://www.cbm.slu.se/publ/skrift/skrift10.pdf>

Utredningens resultat visade på en nedåtgående trend vad gäller lokal och traditionell kunskap och ett minskat hänsynstagande till dessa frågor samt att Sverige har långt kvar för att uppfylla intentionerna i artikel 8j. Utredningen kommer under 2010 att kompletteras med studier över hur läget är vad gäller ett svenskt genomförande av enskilda punkter inom mångfaldskonventionens arbetsprogram för nationell implementering av artikel 8j. Denna utredning ligger till stor del till grund för den inriktning som Naptek kommer att ha under de, enligt regeringsbeslutet, kvarvarande två verksamhetsåren 2010 och 2011.

5. Medverkan i seminarier, konferenser och kurser under 2009

Under året har representanter för programmet medverkat i ett antal möten, seminarier, konferenser och kurser för att utveckla och sprida programmets uppgift och insatser. Detta har riktat sig mot myndigheter, universitetsvärlden, brukare och allmänheten. Nedan ges en kort sammanfattning av denna medverkan. Vid sidan av dessa har upprepade möten hållits inom Naptek och dess programråd samt de under året pågående samarbetena med bl.a. Hugo Valentin-centrum (tidigare Centrum för multietnisk forskning) vid Uppsala universitet, Sametinget, Skansen, Sveriges hembygdsförbund, Bråbygden samt inom projektet *Hållbara bygder*. Vidare har det hållits ett antal samverkansmöten med Bioheritage.

Aktivitet, tidpunkt	Medverkande från NAPTEK	Fokus
Möte med Stefan Hellstrand (Karlstads universitet), 15 januari	Håkan Tunón	Diskussioner rörande hållbar utveckling och miljöekonomi
Länsmuseimöte om Östersjön, 29 januari, Nyköping	Håkan Tunón	Diskussioner rörande ett eventuellt museinätverk rörande levande kust och skärgård samt en hållbar Östersjö.
Siljansnäs sockenkontor & Föreningen Sveriges fåbodbrukare 4–7 februari	Håkan Tunón, Marie Byström, Pernille Gooch	Möte mellan tanzaniska massajer och fåbodbrukare rörande villkor för pastoralister.
Viltskadecenter, 24–25 februari, Grimsö	Marie Byström	Diskussioner rörande fåbodbruk och rovdjur
Konferens: <i>Rives to Cross: Building Bridges or Forging the Water. Traditional knowledge towards formal knowledge in Sámi research.</i> 4–6 mars, Umeå	Håkan Tunón	Presentationer av det samiska initiativet samt etnokartering.
Diskussioner med Carina Green & Åsa Nordin, Centrum för samiska studier, Umeå universitet, 11 mars, Uppsala	Håkan Tunón	Breda diskussioner om samisk traditionell kunskap och biologisk mångfald
Spånga Gymnasiums seminariedagar med temat ”Hållbar utveckling”, 18 mars.	Charlotta Warmark	två seminarier om traditionell kunskap kopplad till biologisk mångfald
Diskussioner rörande artikel 8j med Johan Bodegård (Artdatabanken) och Maria Schulz & Pernilla Malmer (SwedBio) 19 mars, Uppsala	Håkan Tunón, Marie Byström	Diskussioner inför svenska EU-ordförandeskapet
Möte med Centrum för offentlig forskning, Göteborgs universitet, Anna Bohlin, Serena Cinque & Annelie Sjölander-Lindqvist, 25 mars	Håkan Tunón, Marie Byström	Diskussioner om olika typer av samverkan
Seminarium om biologiskt kulturarv, Skansen, 1 april (samarbete med Riksantikvarieämbetet & Bioheritage)	Håkan Tunón, Anna Dahlström	Diskussioner om definition och tillämpning av termen biologiskt kulturarv
Sametinget på KSLA i Stockholm, 2 april	Håkan Tunón, Marie Byström	Fördjupade diskussioner och analyser av samiska initiativet och framtida samverkan
Möte med Regeringskansliet och Sametinget, 3 april	Håkan Tunón, Marie Byström	Presentation av Naptek och det samiska initiativet och diskussioner om önskad utveckling
Projektdiskussioner med Henrik Lerner, Linköpings universitet, 6 april, Uppsala	Håkan Tunón	Diskussioner om slutredovisning av begreppsanalys av definitioner rörande <i>lokal och traditionell kunskap</i>
Presentation för KSLA:s Enhet för de areella näringarnas historia, 7 april	Håkan Tunón	Presentation av de kommande böckerna <i>Ju förr desto bättre</i> och

		<i>Nycklar till kunskap.</i>
Besök Hörjelgården, Skåne, 4 maj Hjalmar Dahm	Håkan Tunón	Diskussioner rörande naturpedagogik, traditionell kunskap & äldre jordbruk
Besök på Kulturens Östarp 6 maj	Håkan Tunón	Diskussioner rörande musejordbruk och friluftsmuseer
Möte med Sveriges hembygdsförbund, LRF kultur & Studieförbundet Vuxenskolan, 12 maj, Stockholm	Håkan Tunón	Diskussioner om samarbete och kursupplägg rörande boken <i>Ju förr desto bättre</i>
Workshop om natursyn och hållbar utveckling, KSLA, Stockholm, 13 maj	Håkan Tunón, Marie Byström, Charlotta Warmark	Ett samarrangemang mellan Naptek, WWF och Centrum för hållbar utveckling, Uppsala
Kurs om natursyn och hållbara livssätt, Tiveden, 15–17 maj	Marie Byström,	Praktisk kunskap om natursyn och att leva inom ramen för naturgivna förutsättningar. Samarrangemang med Tivedtorp.
Exkursion Biologiskt kulturarv, Ekolsund, 28 maj (samarr. med Riksantikvarieämbetet & Bioheritage)	Anna Dahlström, Håkan Tunón	Diskussioner om definition och tillämpning av termen biologiskt kulturarv
Boksläpp för <i>Ju förr desto bättre</i> , Uppsala 9 maj	Hela Naptek	
Samverkansmöte med Uppsalaforskare med samisk inriktning, Uppsala, 10 juni	Håkan Tunón, Marie Byström	Uppstart för ett nätverk för samisk relaterad forskning i Uppsala (Upp-Sam)
Samarbetsdiskussioner med Inst. F. Stad och land, SLU, Emil Sandström & Karl-Johan Lindholm, 17 juni, Uppsala	Håkan Tunón, Marie Byström	
Invigning av utställningen SOS – Save our sources, Ljusdalsbygdens museum, Ljusdal, 12–13 juli	Håkan Tunón	Slututställning av samarbetsprojektet Cultrural med representation från bl.a. Frankrike, Ungern och Bulgarien.
International Indigenous Forum on Biodiversity, upptaktsmöte till CBD, Uppsala, 27 augusti–1 september (samarrangemang mellan Naptek, SwedBio och Sametinget)	Marie Byström, Håkan Tunón	Ett diskussionsmöte för att låta urfolksrepresentanter från olika delar av världen diskutera frågor inför kommande CBD-möten samt möte med EU-representanter.
<i>Ju förr desto bättre</i> -temadag i Ljusdal, Hälsingland, 5 september	Håkan Tunón	Ett samarbete mellan Sveriges Hembygdsförbund, Studieförbundet Vuxenskolan, Ljusdalsbygdens museum och Naptek
Upp-Sam-nätverket: Uppsala forskarnätverk för samisk relaterad forskning, 16 september, Uppsala	Håkan Tunón	Lunchföreläsning om Naptek och det samiska initiativet
<i>Ute är Inne 2009</i> , 21–22 september, Norrköping	Marie Byström, Charlotta Warmark	Genomförandet av två workshops i eco-mapping
Möte SSR och MKB-centrum, SLU, Uppsala, 22 september	Håkan Tunón	Diskussioner rörande Akwé: Konriktlinjerna och MKB/SKB i Sverige
<i>Ju förr desto bättre</i> -temakväll i Klövsjö, Härjedalen, 24 september	Marie Byström	Ett samarbete mellan Sveriges Hembygdsförbund, Studieförbundet Vuxenskolan och Naptek
Bok- och biblioteksmässan i Göteborg, 24–25 september	Håkan Tunón	Presentation av konceptet <i>Ju förr desto bättre</i> i Studieförbundet Vuxenskolans monter
<i>Ju förr desto bättre</i> -temadag i Särna, Västerdalarna, 25 september	Marie Byström	Ett samarbete mellan Sveriges Hembygdsförbund, Studieförbundet Vuxenskolan och Naptek
<i>Ju förr desto bättre</i> -temadag i Vessigebro, Halland, 26 september	Håkan Tunón	Ett samarbete mellan Sveriges Hembygdsförbund, Halländska hembygd rörelsen, Studieförbundet Vuxenskolan och Naptek

<i>Ju förr desto bättre</i> -temakväll i Uppsala, 28 september	Håkan Tunón	Ett samarbete mellan Upplands fornminnesförening och hembygdsförbund och Naptek
Möte med Sametinget och projektägare inom <i>det samiska initiativet</i> , 29–30 september, Kiruna	Håkan Tunón, Marie Byström	Diskussioner rörande erfarenheter och mål för Sametingets arbete rörande traditionell kunskap
<i>Ju förr desto bättre</i> -temadag i Stockholm, 5 november, Stockholm Shippers & Stockholms handelskammare	Håkan Tunón	Ett samarbete mellan Sveriges Hembygdsförbund, Studieförbundet Vuxenskolan och Naptek
<i>Ju förr desto bättre</i> -temakväll i Örsundsbro, Uppland, 17 november	Håkan Tunón	Ett samarbete mellan Upplands fornminnesförening och hembygdsförbund och Naptek
Möte med Emil Sandström & Karl-Johan Lindholm, Inst. f. Stad och Land, SLU, 3 december	Håkan Tunón, Marie Byström	Diskussion om forskning rörande eco-mapping, GIS och svenskt fåbodbruk
Möte med Camilla Eriksson, Inst. f. Stad och Land, SLU, 9 december	Håkan Tunón, Marie Byström	Diskussion om forskning rörande svenskt fåbodbruk

6. Publikationer

- Axelsson Linkowski, Weronika, 2009. *Kunskapssammanställning: Utmarksbete, främst skogsbete, och dess effekter på biologisk mångfald*. – för närvarande endast elektroniskt³⁵
- Bergils, Lena, Westman, Anna & Håkan Tunón (red.) 2009. *Summaries from "The Sooner the Better: Cultural heritage as a resource for a sustainable future"*. Swedish Biodiversity Centre, Uppsala & National Heritage Federation, Stockholm.³⁶
- Dahlström, Anna, 2009. "Vad berättar historiska källor om tidigare markanvändning?", *Lommen* 42:14–15.
- Dahlström, Anna, 2009. "Referenslandskap i Rumänien", *Lommen* 42:16–17.
- Demker, Oloph (red.) 2009. *Biodiverse*, Tema: Biologiskt kulturarv. 14(4), 28 sidor.³⁷
- Iwarsson, Mattias, 2009. "Om bokverket Etnobiologi i Sverige", 42:12–13.
- Tunón, Håkan (red.) 2009. *Kunskap • föreställningar • natursyn • hållbar utveckling: Om mötet mellan myndigheter, lokalsamhällen och traditionella värderingar*.³⁸
- Tunón, Håkan, 2009. "Långsiktig lokal förvaltning", *Biodiverse* 14(3):13.³⁹
- Tunón, Håkan, 2009. "Kunskap som kulturarv", *Biodiverse* 14(4):10–11.⁴⁰
- Tunón, Håkan, 2009. "Lokal och traditionell kunskap och biologisk mångfald", *Lommen* 42:10–11.
- Tunón, Håkan, 2009. "Ett initiativ för samiska gräsrötter", *Lommen* 42:18.
- Westman, Anna & Håkan Tunón (red.) 2009. *Ju förr desto bättre: Kulturarvet som resurs för en hållbar framtid*. CBM, Uppsala & Sveriges Hembygdsförbund, Stockholm.

Foldrar och broschyrer:

Inom NAPTEK har ett antal foldrar och broschyrer producerats som förekommer som PDF-filer på Internet-hemsidan eller utskrivna i form vid särskilda tillfällen.

Projektfoldrar:

- NAPTEK: Äldre kunskap för framtiden⁴¹

³⁵ <http://www.naptek.se/dokument/Skogsbete.pdf>

³⁶ <http://www.naptek.se/dokument/Thesooneerthebetter.pdf>

³⁷ http://www.cbm.slu.se/publ/biodiverse/09_4.pdf

³⁸ <http://www.cbm.slu.se/publ/skrift/skrift32.pdf>

³⁹ http://www.cbm.slu.se/publ/biodiverse/09_3.pdf

⁴⁰ http://www.cbm.slu.se/publ/biodiverse/09_4.pdf

⁴¹ http://www.naptek.se/dokument/Naptek_folder080821webb.pdf

- NAPTEK, Sametinget och *det samiska initiativet*⁴²
- NAPTEK och hållbara bygder: Tankar kring lokal kunskap⁴³

7. Ekonomisk redovisning för 2009 och budget för 2010

Det fjärde verksamhetsåret visade en stabilitet i såväl verksamheten som i ekonomin och vid sidan av basanslaget om 4,2 miljoner via Naturvårdsverkets regleringsbrev inkom ytterligare intäkter för andra håll. Även omfattningen på utgifterna följde i stort sett det planerade. En budget för 2009 ställdes upp i oktober 2008, men den här redovisade är reviderad i februari baserad på det faktiska utfallet i bokslutet.

	Utfall för 2009		Budget för 2010 (reviderad feb -10)	
ANSLAG				
Anslag för 2008		4 200 000		
Periodisering		- 43 182		
Försäljning/deltagaravgifter		10 107		
Bidrag andra organisationer		58 000		
Bidrag statliga myndigheter		32 557		
Anslag för 2009		—		4 200 000
Summa:		4 257 482		4 200 000
UTGIFTER				
Lönekostnader	1 924 567		1 865 000	
Summa:		1 924 567		1 865 000
Driftkostnader				
Lokalhyra	168 436		190 000	
Resor, material, seminarier...	241 219		625 000	
Summa:		409 655		815 000
Projektmedel & uppdrag	1 143 604		725 000	
Summa:		1 143 604		800 000
Totalt, summa:		3 477 826		3 480 000
+ universitets- och institutionsoverhead		664 012	—	720 000
Totalt, summa:		4 141 838		4 200 000
Resultat		115 644		0

⁴² <http://www.naptek.se/dokument/samiskainitiativet.pdf>

⁴³ http://www.naptek.se/dokument/Hallbara_bygder.pdf

8. Verksamhetsplan för 2010

Som nämnts tidigare gäller övergripande för verksamheten att:

Naptek:s långsiktiga mål är att utveckla former för att bevara och nyttja lokal och traditionell kunskap. Därvid skall man skapa förutsättningar för integrering av lokal och traditionell kunskap i samhället på ett sådant sätt att den biologiska mångfalden bevaras och nyttjas hållbart.

Naptek:s verksamhet ska omfatta följande övergripande uppgifter:

- att undersöka och utveckla olika möjligheter för lokal förvaltning av biologiska resurser och landsbygdsutveckling utifrån lokal och traditionell kunskap och samtidigt stärka lokal kulturell identitet,
- att utveckla metoder för lokalt förankrad dokumentation av traditionell kunskap samt inspirera lokala aktörer att inleda sådana initiativ,
- att genomföra olika insatser för att få samhället att sätta större värde på lokal och traditionell kunskap, exempelvis genom att
 - + visa på kunskapens värde för biologisk mångfald och miljömål
 - + visa på ekologiska, ekonomiska och energimässiga vinster av traditionella sedvänjor, kulturlandskap och småskaliga produktionssystem

Avsikten är således att all verksamhet också fortsättningsvis ska verka mot detta långsiktiga mål och att den även ska falla inom någon av de tre övergripande uppgifterna. Syftet för all verksamhet är att särskilt verka för bevarande och nyttjande av den lokala och traditionella kunskap som inverkar gynnsamt på bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald i enlighet med intentionerna i artikel 8j inom Konventionen om biologisk mångfald. Vi menar att vi då också verkar i enlighet med regeringens uppdrag till Naptek att arbeta med:

- i) kartläggning och dokumentation,
 - ii) åtgärder för att upprätthålla lokal och traditionell kunskap,
 - iii) spridning av lokal och traditionell kunskap till vissa målgrupper,
 - iv) stimulera forskning,
- samt (v) ha en internationell koppling.

Naptek:s verksamhet och kortsiktiga mål för 2010 kan beskrivas enligt följande:

Baserat på den övergripande verksamhetsplanen kommer en stor del av insatserna under såväl 2010 som 2011 att vara inriktade på att skapa en strategi för att verkställa intentionerna i arbetsprogrammet för nationell implementering av artikel 8j.

Avsikten är att föra verksamheten vidare genom olika insatser inom samtliga projekt som beskrivs i avsnitt 4.

Det samiska initiativet (4.1.)

Avsikten är att även under 2010 fortsätta på den inslagna vägen och utveckla denna del av samarbetet med Sametinget samt verka för en bred, långsiktig finansiering av dokumentationsprojekten, som bör bli fler och mer övergripande. Under året kommer Naptek och Sametinget gemensamt att genomföra en analys av de hittills genomförda fjorton pilotprojekten har haft för resultat vad gäller kartläggning, bibehållande och spridning av lokal och traditionell kunskap relaterad till bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald. Ett övergripande mål är att hela det samiska samhället ska vara involverat eller engagerat i processen att dokumentera och bibehålla samisk kultur och traditionell kunskap. Här kan Sametingets *Livsmiljöprogram Eallinbiras* betraktas som ett oerhört viktigt första steg. Naptek och Sametinget har inom projektet arrangerat tre workshops och det är även fortsättningsvis viktigt att i en öppen dialog med intresserade dryfta hur dessa frågor bör utvecklas inom det samiska samhället och med erfarenhetsutbyte med andra "svenska" lokalsamhällen i enlighet med artikel 8j. Det är fortfarande inte klart när och om ytterligare en utlysning för pilotprojekt kommer att genomföras. Det måste först som nämnts ovan genomföras en regelrätt utvärdering av rapporterna från båda omgångarnas projekt innan man

kan besluta om detta är ett koncept som bör drivas framåt på samma sätt. Det behövs också ett breddat ställningstagande från det samiska samhället hur det är lämpligast att föra *det samiska initiativet* vidare. Här spelar Åsa Nordins under 2009 genomförda utredning en mycket viktig roll och denna kommer under 2010 att förankras inom Sametinget både kansliet och den folkvalda församlingen. Naptek hyser en förhoppning att detta sammantaget ska leda till en tydligare koppling mellan landskapet och naturresurserna, att utvärdera hållbarheten i traditionellt nyttjande av mark och biologiska naturresurser i enlighet med regeringsuppdraget. Erfarenheterna från detta projekt, både vad gäller metodologi och faktiska resultat kan förmodligen även användas för andra grupper av traditionsbärare, t.ex. fåbodbrukare, småskaliga fiskare och generellt inom skärgårdskulturen.

***Ju förr desto bättre*–konceptet (4.2.)**

I och med att inspirationsboken *Ju förr desto bättre: Kulturarvet som en resurs till för en hållbar framtid* (2009) publicerades finns ett verktyg för hembygdsföreningar och andra att genomföra projekt med syfte att dokumentera det lokala kulturarvet samt reflektera över dess framtida relevans. Avsikten är att fortsätta samverka med hembygdsrörelsen, LRF och Studieförbundet Vuxenskolan och arrangera regionala temadagar för att få igång studiecirkel som utgår från det lokala kulturarvet. Även andra aktörer kan komma att spela en viktig roll i genomförande fasen av denna del av verksamheten. Ytterligare inspirationsdagar kommer att genomföras under 2010. Troligen kommer en lyckad insats att skapa ett behov av någon form av samordning och uppfångningsmekanism samt en funktion för att inspirera och assistera de ideella krafterna.

Kunskapsportal (4.3.)

Dialogen med företaget Genline om eventuell användning av internetportalen Bygdeband kommer att fortgå under 2010. Denna internetportal har redan idag en betydande förankring inom bl.a. hembygdsrörelsen. Under 2010 kommer Naptek att ytterligare studera denna fråga.

Pedagogiska projektet (4.4.)

Arbetet med att utveckla ett pedagogiskt nätverk kommer att fortgå. Det är av vikt att länka samman olika aktörer inom fältet för att möjliggöra erfarenhetsutbyte och gränsöverskridande lärande. Under 2010 avser Naptek att fokusera på utveckling av olika typer av kursinitiativ och utbildningsmaterial. Utbildningsinsatser behövs för och inom skolan, men också riktad mot myndigheter, länsstyrelser och kommuner. Det är dessutom viktigt att fördjupa kontakten med Skolverket och dessutom nogsamt begrunda de delar av läroplanerna som är under revision för närvarande vad gäller hur dessa är relaterade till artikel 8j. Färdigställandet av *Ju förr desto bättre: Kulturarvet som resurs för en hållbar framtid* (2009) och den under 2010 kommande boken *Nycklar till kunskap. Om människans bruk av naturen* är viktiga initiativ för att lyfta fram allmän samt akademisk forskning rörande lokal och traditionell kunskap. Naptek kommer också att under 2010 föra diskussioner med förlaget om ett eventuellt nytryck av det nu fullbordade bokverket ”Etnobiologi i Sverige” eftersom det redan är praktiskt taget slut på förlag. Bokverket spelar en viktig roll för att medvetandegöra allmänheten om vikten av biologisk mångfald och den stora kulturella mångfalden vi har i landet. Det utgör en relevant insats för att marknadsföra Naptek och arbetet med lokal och traditionell kunskap. År 2010 är dessutom FN:s internationella år för biologisk mångfald, vilket gör att det finns goda möjligheter att parallellt verka för att nå ut även med den traditionella kunskapen kopplad till biologisk mångfald.

Målet för det pedagogiska projektet är att låta natur- och kulturpedagogiken mötas och därigenom skapa möjligheter för förmedling av lokal traditionell kunskap och sedvänjor, ökat intresse för naturen och dess invånare, förståelse för exempelvis lokal produktion av

livsmedel och en ökad förståelse för hembygden, det immateriella kulturarvet och vårt gemensamma miljöansvar. Det finns idag ingen aktör som strävar efter att fylla denna överbyggande funktion, som bör vara en av förutsättningarna för att lyckas med implementerandet av exempelvis CBD och Unesco:s konvention om skydd av det immateriella kulturarvet. Den senare kan komma att spela en större roll om det är så att den kommer att ratificeras av Sverige under 2010, vilket är sannolika gissningar.

Fäbodbruket och upprätthållande av kunskap (4.5.)

Naptek har även för avsikt att fortsätta det goda samarbetet med fäbodrörelsen, men också fördjupa dialogen med relevanta myndigheter. Under 2008 har vi samlat in information om hur olika myndigheter och organisationer ser på fäbodbrukets framtid. Målet är att under 2010 sammanfatta detta material för att försöka bedöma vad samhället önskar av fäbodbruket samt på vilket sätt detta avspeglas i samhällets tjänster gentemot brukarna. Eftersom kunskapsläget vad gäller fäbodbruket är så bristfälligt vore det också önskvärt att en enkätundersökning genomförs bland fäbodbrukare för att få en relativt objektiv bild av näringen och dess framtidstro. Under året kommer ytterligare arbete att göras med ecomapping som metod för att synliggöra fäbodbrukets markanvändning och om möjligt koppla denna till förekomst av naturvärden. Tanken är att skapa resultat och erfarenheter från dessa processer som också skulle kunna användas för andra lokala brukare av naturresurser. Under året kommer också rapporter från Fäbodriksdagen 2008 respektive 2009 att publiceras. Avsikten bakom detta är att synliggöra näringen och dess behov för myndigheter och samhället i stort. Intentionen med hela detta projekt är att undersöka koppling mellan traditionellt brukande och hållbar livsmedelsproduktion med bibehållna natur- och kulturvärden. Möjligheten för ett *in situ*-bevarande av hotade lantraser kan också framhållas. Under 2010 planeras också en studie av fäbodbrukares kunskap om och erfarenheter av förebyggande åtgärder för att förhindra eller minska rovdjursangrepp och rovdjursstörningar.

Hållbara bygder och innovativ förvaltning (4.6.)

Naptek medverkade i projektet Hållbara bygder och avsikten för framtiden är att även fortsättningsvis arbeta med lokala projekt med Naptek-relevanta frågeställningar. Tanken är att synliggöra lokal och traditionell kunskap som en resurs för att utveckla framtida lösningar på samhälls- och miljöproblemen. Lokala traditioner kan samtidigt utgöra pedagogiska verktyg för att skapa en medvetenhet om långsiktigt hållbart samhällsbyggande inte bara på landsbygden.

En av de bärande punkterna i omställningen till ett hållbart samhälle är sannolikt en förändring av vårt sätt att se på världen, naturen och resurserna. Ett samhälle med en natursyn som gör att man anpassar sig till naturgivna förutsättningar. I det arbetet är det rimligt att kontinuerligt genomförda kartläggningar hur och till vad lokalbefolkningen använder landskapet (ecomapping) är ett nödvändigt underlag i planeringen på samma sätt som miljökonsekvensbeskrivningar och arkeologiska undersökningar är det redan idag. Under 2010 kommer Naptek tillsammans med MKB-centrum utveckla en svensk tillämpning av de särskilda Akwé: Kon-riktlinjerna⁴⁴ för MKB:er.

Traditionell kunskap och biologisk mångfald (4.7.)

Avsikten är att under året medverka i ett antal projekt som tydliggör det faktiska värdet hos lokal och traditionell kunskap för bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald. Möjligen kommer ytterligare någon sammanställning över det vetenskapliga kunskapsläget rörande sambanden mellan någon specifik form av traditionell hävd och den biologiska

⁴⁴ <http://www.cbd.int/doc/publications/akwe-brochure-en.pdf>

mångfalden. Under 2008 genomfördes en granskning av åtgärdsprogrammen för hotade arter inom jordbrukslandskapet vad avser behovet av traditionell hävd som nödvändig i utvecklandet av skötselmetoder. Denna kommer Naturvårdsverket att publicera under 2010 och visar att traditionell kunskap är väsentligt för genomförandet av åtgärdsprogrammen för arter i jordbrukslandskapet. Under 2010 kommer en kompletterande studie att göras vad gäller hotade arter i skogsmiljö eftersom det ofta hänvisas till en koppling mellan biologisk mångfald och historiskt markutnyttjande i skog och utmark. Kan det vara så att även utpräglade skogsarter är hävdgynnade i större utsträckning än vad man i allmänhet tror och gynnas mer av traditionell hävd än fri utveckling? Under våren 2010 kommer kunskapssammanställningen rörande betydelsen av traditionellt utmarksbeten med betoning på borealt skogsbyte på biologisk mångfald att publiceras i tryckt form. I samarbete med Avdelningen för agrarhistoria, SLU, kommer Anna Dahlström att även under 2010 fortsätta granska förekomsten av relevanta uppgifter i de s.k. bondedagböckerna. Detta material är inte utvärderat som informationskälla till traditionell kunskap om praktiska arbetsmoment av potentiell relevans för biologisk mångfald. Målet med dessa aktiviteter är att synliggöra både den kunskap som vetenskapssamhället har och de befintliga kunskapsluckorna vad gäller kopplingen mellan traditionell kunskap och traditionell hävd å ena sidan och biologisk mångfald och hållbart nyttjande å den andra. Därmed hoppas vi kunna synliggöra områden där kunskapsluckor finns och behov av ny forskning föreligger.

Biologiskt kulturarv (4.9)

Tillsammans med Bioheritage och Riksantikvarieämbetet kommer Naptek att försöka genomföra ett forskningsprojekt rörande biologiskt kulturarv.

Forskningsetik rörande urfolks- och lokalsamhällen (4.10)

Under mars 2010 ska Naptek i samarbete med Upplandsmuseet samt Hugo Valentin-centrum och Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet genomföra ett heldagsseminarium om makt och etik i samband med forskning gentemot urfolk- och lokalkulturer. Avsikten är att belysa flera olika aspekter av denna komplexa frågeställning. Möjligen kan detta även resultera i en skriftlig rapport.

Utredning ”Status och trender för lokal och traditionell kunskap” (4.11)

Under de första månaderna av 2010 kommer utredningen att slutföras och kompletteras för att under våren formges och tryckas. Resultaten från denna kommer till stor del att styra verksamheten under återstoden av Naptek, dvs. för närvarande för 2010 och 2011. Tanken är också att detta ska fungera som utgångspunkt för utvecklingen av ett antal praktiska verktygslådor rörande hur man tar hänsyn till lokal och traditionell kunskap respektive en sammanställning av goda exempel vad gäller ämnet. Därför behövs det under 2010 göras en fördjupad sammanställning över vem som gör vad rörande lokal och traditionell kunskap.

Mångfaldskonferensen 2010

Ett resultat från Napteks-utredning rörande lokal och traditionell kunskap i Sverige idag är behovet av såväl sammanställningar av goda exempel som praktiska verktygslådor för att kunna ta hänsyn till lokal och traditionell kunskap i de rätta sammanhangen. Avsikten är därför att mångfaldskonferensen⁴⁵ 2010 ska ha temat ”Traditionell kunskap och biologiskt

⁴⁵ Varje år sedan 1998 genomför Centrum för biologisk mångfald en *mångfaldskonferens* – en konferens som fokuserar på någon särskild del av ämnesområdet biologisk mångfald.

kulturarv”. Tanken är att genom samverkan skapa ett forum för frågor rörande hur man bör/kan hantera dessa frågor.

Utveckling av forskarprogram rörande lokal och traditionell kunskap

Under 2010 och 2011 är syftet också att utveckla ett forskarprogram som verkar för att följa hela linjen från humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning rörande lokala förhållanden såväl historiskt som geografiskt till naturvetenskapliga utvärderingar av följderna för bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald.

Under året kommer också det tionde partsmötet inom Konventionen om biologisk mångfald (COP10) att genomföras, vilket sannolikt kommer att innebära en del arbete specifikt inriktat på detta.

Ovan angivna intentioner återspeglas i exempelvis följande aktiviteter:

- att genomföra ytterligare regionala temadagar för att initiera studiecirkel inom hembygdsrörelsen rörande inspirationsboken *Ju förr desto bättre: Kulturarvet som resurs för en hållbar framtid*,
- att publicera en rapport från den pedagogiska workshopen som genomfördes under 2008,
- att publicera rapporter från Fäbodriksdagen 2008 och 2009,
- att publicera en rapport rörande samhällets syn på fäbodbruket och dess framtid,

Framåtsiktande sammanfattning av programmets erfarenheter

I och med 2009-års utgång har Naptek existerat under två tredjedelar av dess planerade livslängd och det finns redan många slutsatser som man kan dra. Våra undersökningar under främst andra hälften av 2009, men också allmänna erfarenheter av programarbetet, visar att vi i Sverige fortfarande knappt har inlett arbetet med att uppfylla de intentioner som finns inom Konventionen om biologisk mångfald (CBD) vad gäller lokal och traditionell kunskap samt sedvanebruk av biologiska resurser. Ändå ligger vi sannolikt i den internationella frontlinjen. Den intention som finns i de generella principerna för CBD:s arbetsprogram för artikel 8j innebär att ”traditionell kunskap skall värderas, ges samma respekt och anses som lika användbar och nödvändig som andra former av kunskap”. Det förefaller vara långt kvar innan forskarvärlden och större delen av myndighetssfären kommer att visa uppskattning för lokal och traditionell kunskap och den eventuella lärdom samhället har av att konsultera med ursprungs- och lokalsamhällen. Ofta räknas inte *kunskap* som *kunskap* förrän den förmedlas via forskarrapporter eller inventeringsprotokoll. Långvarig och jordnära kontakt med landskapet och de biologiska resurserna räknas sällan som värdefulla erfarenheter och något som kan tillföra en viktig dimension i förvaltningen av vår natur, oavsett om det handlar om förvaltning av produktionsmark eller skyddade områden. Här ser vi stora behov till förändring i samhället för att motsvara de skrivningar som Sverige har accepterat i och med beslutet att anta arbetsprogrammet för artikel 8j inom CBD.

Glädjande nog är vår uppfattning ändå att merparten av de myndigheter, organisationer och privatpersoner som vi hittills har haft kontakt med varit oerhört positiva till programmets verksamhet och de resultat som hittills har uppnåtts. Det är dock en lång väg mellan ett uppskattande intresse och ett aktivt tillämpande av principerna i vardaglig förvaltning och naturresursnyttjande, men det är en bit på väg i rätt riktning. Många har konstaterat att Naptek:s verksamhet sker i ett tvärvetenskapligt gränssnitt som idag egentligen inte har någon ansvarig aktör med uppgift att ta ett helhetsgrepp om dessa frågor. Myndigheterna har sina respektive sektorsansvar, vilket delar upp landskapet i ansvarsområden som stycker upp det på ett sätt som ofta är främmande för det traditionella lokalsamhällets syn på landskapet.

Behoven av insatser inom lokal och traditionell kunskap är fortsättningsvis mycket stora. Napteks utredning pekade på att många länsstyrelser och flera statliga verk uttryckligen framhöll behovet av specifik fortbildning i frågor rörande lokal och traditionell kunskap av relevans för deras myndighetsutövning. Man efterfrågade vidare sammanställningar av goda exempel på när lokal och traditionell kunskap har visat sig vara relevant och användbar samt beskrivningar över när samverkan med lokala aktörer har fungerat.

Arbetet inom Naptek må utgå från CBD och miljömålsarbetet, men kontinuerligt aktualiseras frågorna även inom andra internationella åtaganden som Sverige gör eller sannolikt ämnar göra, t.ex. Europeiska landskapskonventionen, Nordiska samekonventionen och Unesco:s Konvention om skydd av det immateriella kulturarvet. Likaså bör det vara viktigt inom den nationella miljömålsstrukturen om landskapsperspektivets roll ska få starkare genomslag. Frågeställningarna om vår folkliga kunskap rörande nyttjande och bevarande av de biologiska resurserna är en frågeställning som faller under såväl olika akademiska discipliner som olika sektorsmyndigheters ansvarsområden. Lokal och traditionell kunskap hamnar i gränssnittet mellan natur och kultur och berör samtliga statliga myndigheter och sträcker sig över samtliga departements verksamhetsfärer.

Utgår man från de formuleringar som finns med i regeringsbeslutet kan man konstatera att mycket arbete fortfarande återstår:

i) kartläggning och dokumentation,

Det finns egentligen ingen huvudansvarig idag för att arbeta med just dessa frågor. Institutet för språk och folkminne och olika museer arbetar med frågor i närheten, men sällan med fokus på denna typ av kunskap rörande det omgivande landskapet och då inte heller på praktisk, erfarenhetsbaserad kunskap. Merparten av dagens etnologer genomför knappast heller arbete med relevans för lokal och traditionell kunskap och dess koppling till biologisk mångfald. Det pågår därför för närvarande ingen systematisk kartläggning av lokal och traditionell kunskap i Sverige. Naptek arbetar därför för att skapa förutsättningar så att sådant arbete ska genomföras och fortgå.

ii) åtgärder för att upprätthålla lokal och traditionell kunskap,

För att öka resiliensen i kunskapen för att kunna möta förändringar i de naturgivna förutsättningarna är det viktigt att upprätthålla kunskapssystemet i sin helhet. Det finns egentligen i dagsläget ingen annan aktör som ägnar sig åt samordnad verksamhet som strävar att holistiskt upprätthålla lokala och traditionella kunskapssystem. Ett sådant arbete måste av naturen inrikta sig på att identifiera livsvillkoren för kunskapsbärarna och deras möjligheter att verka inom sitt kunskapssystem. Mycket av dagens myndighetsutövande har varit och är troligen fortfarande kontraproduktivt för ett framtida upprätthållande av denna typ av kunskapssystem.

iii) spridning av lokal och traditionell kunskap till vissa målgrupper,

Det förekommer olika aktörer som genomför insatser som kopplar an till historisk markanvändning inom naturvårdsarbete, men ytterligt få gör även kopplingen att man samtidigt behöver den praktiska, erfarenhetsbaserade kunskapen som fortfarande förvaltas av olika traditionsbärare. Därför behövs ett aktivt spridande av belagda exempel över positiv effekt av traditionellt kunskapsutövande på den biologiska mångfalden. Många mycket väsentliga målgrupper är idag fortfarande okunniga om dessa frågor så där behövs en aktiv insats.

iv) stimulera forskning,

Under de senaste åren så har intresset för forskningsprojekt med inriktning mot traditionell kunskap successivt ökat och ett antal grupper har påbörjat olika forskningsinsatser. Samtidigt

har det runt om i landet också börjat dyka upp universitetskurser med relevans för artikel 8j, vilket måste ses som ett första steg mot ett förändrat klimat för akademisk forskning inom området lokal och traditionell kunskap och dess potentiella nytta för framtiden.

(v) ha en internationell koppling,

Det finns ett omfattande intresse internationellt för olika typer av erfarenheter rörande frågor om kombinationen mellan lokal och traditionell kunskap å ena sidan och lokal förvaltning å den andra. Vi känner inte till något annat land som har försökt genomföra en helhetslösning likande den svenska regeringens initierande av Naptek och generellt måste man även konstatera att de flesta länder i väst tenderar att glömma bort stora delar av de kunskapsbärare som kan komma att spela störst roll för bevarande och hållbart nyttjande av biologisk mångfald. Detta gör behovet av utökande av det internationella arbetet är stort.

Erfarenheterna från vårt arbete har också visat att Naptek i sin struktur hittills har kunnat tillåta sig att vara relativt flexibelt och lyhört, vilket har gjort att processen mellan idé och faktiskt genomförande har kunnat vara relativt kort. När man arbetar med lokalsamhällen är det viktigt att processen anpassas till deras takt och sker på deras villkor för att på bästa sätt kunna förankras lokalt. Om man då måste invänta ett halvår, ett år eller till och med längre för att ordna finansiering så hinner det lokala intresset ofta svalna. Byråkratiskt krångel innebär också att många goda idéer och intentioner på det lokala planet aldrig blir verklighet.

Utifrån våra erfarenheter vid Napteks halvtid bedömer vi att det även långsiktigt kommer att finnas behov av en övergripande funktion vad gäller lokal och traditionell kunskap. Denna borde troligen inte vara placerad på något av våra statliga verk utan bör kunna agera fristående för att få traditionsbärarnas förtroende och samtidigt kunna samverka med myndigheter samt ha god inblick i forskning och undervisning. Omfattningen på denna funktion är helt och hållet en fråga om ambitionsnivå, men sannolikt är 3–4 heltidstjänster något slags minimum.

Det finns sannolikt även behov av se till att det vid våra statliga myndigheter finns tjänster med särskilt ansvar att bevaka frågor gällande lokal och traditionell kunskap samt ursprungs- och lokalsamhällen med traditionella livssätt. Detta kan eventuellt rymmas inom befintliga ramar och bör ses som en del av omställningsarbetet till ett hållbart samhälle.

Vad gäller den samiska lokala och traditionella kunskapen har vårt samarbete med Sametinget varit mycket lovande, men på grund av brist på medel så har arbetet inte riktigt fått luft under vingarna. Däremot förefaller man med statliga medel på norsk sida ha inlett betydande insatser rörande kartläggning och dokumentation. *Det samiska initiativet* inleddes som något nytt, kanske till och med epokgörande, och intresset från det samiska samhällets gräsrotter har också varit stort. Det finns dock risk att insatsen kommer att mattas av och marginaliseras på grund av brist på medel. Det skulle behövas permanenta resurser till Sametinget för att kunna fungera som en brygga mellan olika verksamheter och aktörer vad gäller frågor rörande lokal och traditionell kunskap och förvaltningsfrågor. Detta skulle i samverkan med Naptek kunna utgöra en hjälpfunktion för det samiska samhället samt skapa förutsättningar för ett mer livaktigt samiskt initiativ. Det krävs dock att Sametinget tilldelas särskilda medel för att stimulera samiska aktörer att fortsätta dokumentera och bibehålla samisk lokal och traditionell kunskap av relevans för naturvård och förvaltning av biologiska resurser. Information som är nödvändig för flera myndigheters uppdrag vad gäller exempelvis landsbygdsutveckling, landskapsförvaltning och –planering i det samiska rummet. Det krävs för att göra skillnad sannolikt ett årligt anslag på åtminstone 1 miljon kronor för detta ändamål vid sidan av medel

för en eller flera handläggare. Dessa anslag kan sedan effektiviseras ytterligare i kombination med medel från exempelvis landsbygdsprogrammet.

Att skapa förutsättningar för förståelse för våra naturgivna förutsättningar, vårt kulturella arv vad gäller naturresursanvändning och att samtidigt bidra till en kulturell identitet är en förutsättning för vår strävan efter ett långsiktigt hållbart samhälle. Detta arbete måste börja i skolan och kanske rent av förskolan. Utifrån våra erfarenheter av exemplet pedagogik om natur, kultur och traditionell kunskap så kan vi konstatera att trots att det redan finns ett stort antal aktörer inom exempelvis kultur-, natur-, miljö- och utomhuspedagogik finns det egentligen ingen annan som för de olika grupperna samman. Våra två hittills genomförda pedagogiska workshop:ar har setts som ett efterlängtat möte för människor från naturskolor, museer, friluftsmuseer och andra aktörer, som annars inte möts. Ett sådant möte mellan natur- och kulturpedagogik sker, vad vi vet, inte på någon annan plats. Det behövs en intensifierad insats att informera och utbilda om biologisk mångfald och lokal och traditionell kunskap inom samhället i allmänhet och utbildningsväsendet i synnerhet. Det finns ett behov av förståelse av vikten för lokal och traditionell kunskap som en del av strävandet efter ett framtida hållbart samhälle och en större insikt i de naturgivna förutsättningarna. Detta behöver förankras inom alla nivåer av utbildningssystemet om vi ska uppnå ett hållbart samhälle med bevarade natur- och kulturvärden.

Vår nuvarande bedömning är att arbetet med frågor rörande lokal och traditionell kunskap inte på långt när kommer att kunna vara avslutat vid utgången av 2011. Förhoppningsvis kommer Naptek att ha nått slutet på den process som initierar ett genomförande av de faktiska insatser som krävs för att fullfölja de åtaganden som har gjorts inom exempelvis CBD och särskilt i och med antagandet av arbetsprogrammet för artikel 8j. Det förefaller inte heller som att utvecklingen av processerna inom artikel 8j inom CBD kommer att vara avslutade under de närmaste åren varför behovet av en bred och aktiv tematisk fokuspunkt kommer att kvarstå. Utvecklingen av frågor som etiska riktlinjer, sui generis-system, kunskapserosion, kulturell resiliens i samband med klimatförändringar och deras koppling till 2010-målen är några pågående processer som tyder på en fortsatt bärighet för dessa frågor. De internationella diskussionerna bör naturligtvis också omsättas i praktiskt nationellt arbete och gärna ända ner till lokal nivå. Vi strävar efter att utveckla ett system för att bredda delaktigheten bland ursprungs- och lokalsamhällen i CBD-processen så att information på ett effektivare sätt ska kunna föras från de internationella förhandlingarna och regeringskansliet samt att kommentarer från gräsrotterna ska kunna föras tillbaka.

En nationell förankring av frågeställningarna rörande lokal och traditionell kunskap är en långsiktig process som rimligen kommer att ta tid och kräva tålamod eftersom intentionerna inom artikel 8j till viss del står i motsatsförhållanden till de invanda samhällsmönstren. Man bör om man tar dessa frågor på allvar kanske redan nu överväga en eventuell förlängning av programmets verksamhet. Behoven av en samlande aktör kommer med all säkerhet att kvarvara ytterligare ett antal år. Vi får betrakta det som Napteks uppdrag att försöka utröna hur en sådan aktör bör vara beskaffad samt utveckla en fungerande verktygslåda för ett det initiala arbetet.

En tämligen verklighetsfrånvärd illustration av herde och hans familj.

Bilden på framsidan "Herdefamilj med getter" är målad 1863 av Bengt Nordenberg (1822–1902).